

Meedoen is belangrijker dan politiek

De Nederlandse discussie rond een boycot van de Olympische Spelen in
Moskou (1980)



Gerard Nijboer (nr. 360) op het Rode Plein tijdens de Olympische marathon (ANP 1980)

Masterscriptie Politiek en maatschappij in historisch perspectief

Jochem van Wageningen

Studentnummer: 3710882

Begeleider: M. Bossenbroek

Universiteit Utrecht

23 juni 2014

Inhoudsopgave

Inleiding	3
<u>Onderzoek</u>	<u>4</u>
<u>Verantwoording</u>	<u>5</u>
Hoofdstuk 1: De Koude Oorlog en de Olympische Spelen in Moskou	10
<u>De detente</u>	<u>10</u>
<u>Toewijzing van de Spelen aan Moskou</u>	<u>11</u>
<u>Einde van de detente en de Amerikaanse boycot</u>	<u>13</u>
Hoofdstuk 2: De Nederlandse politiek en maatschappij rond 1980	16
<u>De Nederlandse politiek rond 1980</u>	<u>16</u>
<u>De kruisrakettencrisis</u>	<u>18</u>
<u>De Nederlandse samenleving voor 1980: In de ban van de bom</u>	<u>20</u>
<u>Massale kruisrakettenprotesten in de jaren tachtig</u>	<u>23</u>
Hoofdstuk 3: De politieke discussie rond een boycot	25
<u>De Nederlandse politiek en de Moskou-Olympiade voor 1980</u>	<u>25</u>
<u>De boycotdiscussie barst los</u>	<u>26</u>
<u>Het politieke debat over een boycot</u>	<u>28</u>
<u>Erica Terpstra: een sportvrouw in de politiek</u>	<u>32</u>
<u>Een Westers alternatief?</u>	<u>33</u>
Hoofdstuk 4: De sportwereld en de boycot	35
<u>De gedragsregels voor sporters in Moskou</u>	<u>35</u>
<u>Het standpunt van de sportwereld voor het regeringsadvies</u>	<u>37</u>
<u>Discussie in de sportwereld na het regeringsadvies</u>	<u>38</u>
<u>Het besluit van de sportbonden</u>	<u>40</u>
<u>De mening van de sporters</u>	<u>43</u>

Hoofdstuk 5: Het publieke debat	45
<u>Opiniepeilingen</u>	<u>45</u>
<u>De radio- en televisieomroepen</u>	<u>48</u>
<u>De kranten</u>	<u>50</u>
<u>De tegenstanders van een boycot in de media</u>	<u>52</u>
<u>De voorstanders van een boycot in de media</u>	<u>56</u>
<u>De trauma's van '36 en '56</u>	<u>58</u>
Conclusie	62
Bijlage 1	65
Literatuurlijst	66
Bronnenlijst	68

Inleiding

‘Geachte president van het Olympisch Comité. Sporters uit de hele wereld. Geachte bezoekers. Kameraden. Ik verklaar de 22ste Olympiade in Moskou voor geopend. O,o,o,o,o.’¹ Met deze woorden opende de leider van de Sovjetunie Leonid Brezjnev de Olympische Spelen van 1980 in Moskou. Toen de officials van het Internationale Olympische Comité later aan Brezjnev vroegen waarom hij vijf keer ‘o’ had gezegd, antwoorde hij dat die vijf o’s onderaan het papier met zijn toespraak stonden. Het is natuurlijk opmerkelijk dat Brezjnev de vijf Olympische ringen niet herkende als het symbool van de Olympische Spelen, maar een ander zinnetje uit zijn toespraak is eigenlijk nog verbazingwekkender. Brezjnev verwelkomde namelijk ‘sporters uit de hele wereld’ in Moskou. Dat was nogal een overstatement. Op initiatief van de Verenigde Staten hadden maar liefst 66 landen besloten om de Spelen in Moskou te boycotten.² Deelname aan de Spelen van 1980 stond in de Westerse wereld ter discussie nadat de Sovjetunie Afghanistan binnen was gevallen in 1979. De president van de Verenigde Staten Jimmy Carter besloot dat zijn land geen deel zou nemen aan de Spelen en riep de NAVO-bondgenoten op hetzelfde te doen. Voorstanders van een boycot vonden dat de Sovjetunie gestraft moest worden voor de inval in Afghanistan en het schenden van de mensenrechten in eigen land. Ook waren zij bang dat de Spelen door de Sovjetunie gebruikt zouden worden als propagandamiddel voor het communisme.

De Nederlandse regering en een grote meerderheid in de Tweede Kamer waren van mening dat de Spelen geboycot moesten worden, maar de keuze om wel of niet te gaan werd uiteindelijk aan het Nederlands Olympisch Comité gelaten. In een tv-interview zei Van Agt hierover: ‘Het NOC kan beslissen, “wij gaan er wel heen,” maar ik kan mij nauwelijks voorstellen dat het NOC in zijn vrijheid zou besluiten in afwijking van een herhaalde uitspraak van de volksvertegenwoordiging.’³ Toch besloot het NOC om af te reizen naar Moskou. Een groot deel van de Nederlandse bevolking stond achter deze beslissing, zo blijkt uit het brede maatschappelijke debat dat gevoerd werd. De onderzoeksvraag van deze scriptie zal luiden: hoe valt te verklaren dat Nederland toch naar de Olympische Spelen van Moskou in 1980 ging, ondanks de oproep van de Nederlandse regering om niet te gaan? Had de regering niet doortastend genoeg gehandeld? Besloot het NOC op eigen houtje om toch te gaan, of werd de keuze om toch af te reizen richting Moskou gerechtvaardigd door veel steun

¹ *Andere Tijden: Boycot Olympische Spelen Moskou* (VPRO), 20 maart 2008, fragment van minuut 16:55 tot 17:35.

² Zie bijlage 1 voor een lijst met alle 62 boycottende landen.

³ *Andere Tijden*, fragment van minuut 13:15 tot 13:40.

uit het maatschappelijk debat? Op deze vragen zal in het vervolg van dit stuk een antwoord worden gegeven in een vijftal hoofdstukken.

Onderzoek

De eerste twee hoofdstukken schetsen de historische context van de discussie rond een mogelijke boycot van de Spelen in Nederland. In het eerste hoofdstuk zal worden beschreven hoe en waarom de Olympische Spelen aan Moskou werden toegewezen en waarom president Carter uiteindelijk besloot om op te roepen tot een boycot. In het tweede hoofdstuk zal worden beschreven hoe de Nederlandse buitenlandpolitiek en de maatschappij er rond 1980 uitzagen. Deze twee hoofdstukken zijn vooral gebaseerd op secundaire literatuur. Hierna verschuift de focus naar de discussie die in Nederland gevoerd werd over het wel of niet boycotten van de Olympische Spelen in Moskou. Het derde hoofdstuk behandelt de politieke discussie rond de boycot. Kamerdebatten, uitspraken van politici in de media en de besluitvorming van de regering staan in dit hoofdstuk centraal. In het vierde hoofdstuk zal worden gekeken naar de discussie binnen de sportwereld. Er zal worden gekeken naar de opvattingen en de besluitvorming van het Nederlands Olympisch Comité, maar ook de mening van individuele sporters zal aan bod komen. Het laatste hoofdstuk draait om de publieke opinie. Het boycotvraagstuk maakte een brede maatschappelijke discussie los die grotendeels in de media werd uitgevochten.

De drie soorten bronnen die voor dit mediaonderzoek gebruikt zullen worden zijn radio- en televisie-uitzendingen en kranten. Wat betreft de radio- en televisie-uitzendingen blijft dit onderzoek beperkt tot de publieke omroepen. Commerciële televisie is er pas sinds 1988 en commerciële radio werd pas begin jaren '90 legaal. Er waren voor die tijd wel illegale radio-uitzendingen. Deze uitzendingen zijn echter amper bewaard gebleven en de nadruk lag daarnaast op muziek voor jongeren, niet op verdiepende praatprogramma's. Vandaar dat dit onderzoek zich beperkt tot de publieke omroepen, waar wel ontzettend veel van bewaard is gebleven in het audiovisuele archief van het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid.

Wat betreft de kranten is er een selectie gemaakt van een twaalfstal kranten. Rechts Nederland is vertegenwoordigd door middel van *De Telegraaf* en *NRC Handelsblad*, links door *Het Parool*, *De Volkskrant*, *Het Vrije Volk* en *De Waarheid*. Confessioneel Nederland zal worden vertegenwoordigd door het *Nederlands Dagblad* en *Trouw*. Daarnaast is ook het *Algemeen Dagblad* onderzocht. Deze krant profileert zich als een neutrale krant zonder politieke of religieuze signatuur. Verder zullen een drietal regionale kranten die eveneens

geen duidelijke politieke signatuur hebben onder de loep worden genomen: het *Limburgsch Dagblad*, de *Leeuwarder Courant* en het *Nieuwsblad van het Noorden*. Deze twaalf kranten vormen samen een dwarsdoorsnede van de Nederlandse maatschappij.

Zeven van deze kranten zijn van september 1979 tot en met de Olympische Spelen in juli 1980 onderzocht. Deze kranten zijn namelijk geheel gedigitaliseerd door de Koninklijke Bibliotheek en daardoor snel te doorzoeken. In het geval van de andere vijf kranten was het niet mogelijk zo'n lange periode onder de loep te nemen, aangezien daar simpelweg niet genoeg tijd voor was.⁴ Er is dan ook gekozen om van deze kranten alleen de periode tussen 26 januari en 5 februari en de periode tussen 10 mei en 25 mei te onderzoeken. In deze periodes vallen namelijk twee Kamerdebatten (30-31 januari en 14 mei) en de uiteindelijke beslissing van de sportbonden om wel naar Moskou te gaan (19 mei), waardoor er veel media-aandacht was voor de boycotdiscussie.

Verantwoording

De Olympische Spelen en internationale politiek zijn al sinds de eerste moderne Spelen van 1896 inherent aan elkaar verbonden door middel van het Olympisch Handvest. In de meest recente versie van het Handvest (2007) gaat dat op de volgende manier: *'The goal of Olympism is to place sport at the service of the harmonious development of humankind, with a view to promoting a peaceful society concerned with the preservation of human dignity.'*⁵ De gedachte hier achter is dat de meeste spanningen in de internationale politiek ontstaan door onvoldoende inzicht in elkaars culturen, religies, gewoonten en opvattingen. Door tijdens de Olympische Spelen persoonlijk contact te hebben met mensen uit andere landen en culturen verminderen de vooroordelen en kan de basis gelegd worden voor vriendschappelijk contact tussen verschillende landen en culturen. Het karakter van sport *an sich* is dan ook bij uitstek geschikt om begrip en vriendschap te kweken tussen verschillende landen en culturen. Regels zijn in de sport voor iedereen hetzelfde, *fair play* wordt gestimuleerd en het gezag van een scheidsrechter moet worden gerespecteerd. Deze normen en waarden uit de sport zouden volgens de Olympische Gedachte een blauwdruk moeten zijn voor een betere wereld.

In de praktijk blijkt deze gedachte (helaas) te idealistisch. Dat betekent echter niet dat er geen band bestaat tussen sport, politiek en maatschappij. In de twintigste eeuw is sport keer

⁴ De zeven gedigitaliseerde kranten die over een lange periode zijn onderzocht zijn *De Telegraaf*, *Het Vrije Volk*, *De Waarheid*, het *Nederland Dagblad*, het *Limburgsch Dagblad*, de *Leeuwarder Courant* en het *Nieuwsblad van het Noorden*.

De kranten waarvan een selectie gemaakt is zijn *NRC Handelsblad*, *Het Parool*, *De Volkskrant*, *Trouw* en het *Algemeen Dagblad*.

⁵ *Olympic Charter*, Fundamental Principles of Olympism, punt 2.

op keer gebruikt (en misbruikt) voor politieke of maatschappelijke doeleinden.⁶ Door het grote aantal deelnemende landen en de enorme media-aandacht ligt het voor de hand dat de Olympische Spelen het meest te maken hebben gekregen met zulke politieke en maatschappelijke inmenging. Zo werden de aanstichters van de Eerste Wereldoorlog in 1920 als straf uitgesloten van deelname. In 1948 gebeurde hetzelfde met Duitsland en Japan naar aanleiding van hun rol in de Tweede Wereldoorlog. De Spelen werden echter niet alleen gebruikt als straf, maar ook als middel voor verzoening. De Spelen van 1936 werden aan Duitsland toegewezen om de slechte reputatie van na de Eerste Wereldoorlog te verbeteren. Na de Tweede Wereldoorlog gebeurde dit opnieuw, toen de Spelen in 1972 in München georganiseerd werden. Deze twee Olympiades in Duitsland werden vervolgens om politieke redenen misbruikt. De Spelen van 1936 liepen uit op een grote propagandashow van Hitler en tijdens de Spelen van 1972 gijzelden Palestijnse terroristen een groep Israëliëse sporters met zeventien doden tot gevolg.

Gelukkig zijn de Spelen in het verleden ook op een vreedzame manier gebruikt voor politieke en maatschappelijke doelen. De twee zwarte Amerikanen Tommie Smith en John Carlos wonnen respectievelijk goud en brons tijdens Olympische Spelen in Mexico 1968. Tijdens de medaille uitreiking staken zij beiden een gehandschoende vuist in lucht en maakten de zogenaamde *Black Power salute*, om aandacht te vragen voor de positie van zwarten in de Amerikaanse maatschappij en mensenrechten wereldwijd. De foto van deze gebeurtenis is nog steeds wereldberoemd en een symbool van emancipatie. Tijdens de afgelopen winterspelen in Sotsji maakte de Nederlandse snowboardster Cheryl Maas een statement door handschoenen met een regenboog te dragen. Zij vroeg hiermee aandacht voor de omstrede anti-homowetgeving in Rusland.

De strijd tussen Oost en West kwam eveneens tot uiting op het sportveld. De Bolsjewieken zagen in 1917 niets in deelname aan de Olympische Spelen en de Sovjetunie deed tot 1952 dan ook niet mee aan de Spelen. In dat jaar besloten de Russen toch weer deel te nemen aan de Spelen, omdat (terecht) verwacht werd dat de Russische topsporters veel successen zouden kunnen boeken. Die successen zouden het internationale aanzien van de Sovjetunie en het communisme moeten vergroten. Zowel de Verenigde Staten als de

⁶ Over het gebruiken en misbruiken van de Olympische Spelen voor politieke en maatschappelijke doelen is veel geschreven. Bijvoorbeeld: Christopher Hill, *Olympic Politics. Athens to Atlanta* (Manchester 1996); Alfred Erich Senn, *Power, Politics and the Olympic Games. A History of the Power Brokers, Events, and Controversies that Shaped the Games* (Illinois 1999); Anrd Krüger, *The Nazi Olympics: Sport, politics and Appeasement in the 1930's* (2003 Illinois).

Specifiek over Nederland: Bob van den Bos, *Olé, we are the champions! Sport en internationale betrekkingen* (Den Haag 1988); Marjolein te Winkel, *De verloren Spelen. Nederlandse boycot Olympische Spelen 1956* (Eindhoven 2008).

Sovjetunie deden er alles aan om de ander af te troeven om zo aan de wereld te laten zien dat hun land en ideologie toch echt het beste waren. Eén van de hoogtepunten van deze strijd tussen de Verenigde Staten en de Sovjetunie was de ‘*Miracle on ice*’, de finale van het ijshockeytoernooi van de Spelen in Lake Placid 1980. Tegen alle verwachtingen in wonnen de Amerikaanse amateurs die finale van de Russische topatleten die in de voorafgaande zeven Olympiades zes keer het goud hadden weten te veroveren.⁷

Het ultieme politieke middel was een boycot. In 1956 weigerden Nederland, Spanje en Zwitserland deel te nemen aan de Spelen, omdat zij niet op hetzelfde toernooi wilden spelen als de Sovjetunie die eerder dat jaar met harde hand de Hongaarse Opstand had neergeslagen. Egypte, Irak en Libanon hadden dezelfde Spelen ook geboycot in verband met de Suezcrisis. De Spelen van 1972 en 1976 werden door veel Afrikaanse landen geboycot. Deze Afrikaanse landen eisten dat het IOC Zuid-Afrika uitsloot van deelname vanwege het systeem van apartheid in dat land, maar het IOC gaf geen gehoor en Zuid-Afrika mocht gewoon meedoen. In de aanloop naar de Zomerspelen in China 2008 werd opnieuw opgeroepen tot een boycot vanwege het schenden van de mensenrechten in China. In Nederland ging dit met name onder leiding van cabaretier Erik van Muiswinkel. Uiteindelijk werden de Spelen door geen enkel land geboycot, maar in Nederland had de oproep tot een boycot wel tot een grote maatschappelijke discussie geleid.

Dat de oproep tot een boycot van de Spelen in China leidde tot een grote discussie in Nederland is niet verwonderlijk. Oud-politicus (D66) en politicoloog Bob van den Bos stelt in zijn boek *Olé we are the champions!* namelijk: ‘de spanningsrelatie tussen internationale sport en politiek wordt in Nederland intensiever ervaren dan in menig ander land.’⁸ Van den Bos verklaart dit door aan te geven dat ‘het mensenrechtenprobleem’ in Nederland relatief sterk beleefd wordt, zowel door politieke partijen als actiegroepen. Een eventuele boycot van de Zomerspelen in Moskou maakte in Nederland dan ook een brede maatschappelijke discussie los.

Die discussie is het onderwerp van deze scriptie. Hierboven is aangegeven dat sport, en de Olympische Spelen in het bijzonder, op allerlei manieren gebruikt kan worden voor politieke en maatschappelijke doeleinden. In 1980 was dat niet anders. De Spelen van dat jaar waren zelfs bij uitstek politieke Spelen, alleen al om het feit dat het de eerste Olympiade in

⁷ Over de sportieve strijd tussen Oost en West is eveneens veel geschreven. Bijvoorbeeld: Philip D’Agati, *The Cold War and the 1984 Olympic Games: A Soviet-American Surrogate War* (Basingstoke 2013); Derick L. Hulme, Jr., *The Political Olympics: Moscow, Afghanistan and the 1980 U.S. boycott* (Londen 1990); Victor Peppard en James Riordan, *Playing Politics: Soviet sport diplomacy to 1992* (Greenwich 1993); Stephen Wagg en David L. Andrews (ed.) *East plays West. Sports and the Cold War* (Abingdon 2007).

⁸ Van den Bos, *Olé, we are the champions!* 37.

een communistisch land was. De Sovjetunie zag deze Spelen als een kans om de hele wereld te laten zien dat Moskou een prachtige en welvarende stad was. De Verenigde Staten en vijftien andere landen besloten uit protest tegen de Sovjetinval in Afghanistan en de mensenrechtensituatie in het Oostblok niet naar Moskou af te reizen. In Nederland woedde sinds 1979 (dus al voordat president Carter opriep tot een boycot) een felle discussie over een mogelijke boycot van de Spelen. Deze discussie is niet alleen interessant door de relatie tussen sport en (internationale) politiek, maar kan ons ook veel vertellen over Nederland en de Koude Oorlog.

De literatuur die specifiek ingaat op die boycotdiscussie in Nederland is niet al te omvangrijk. Er zijn de afgelopen jaren twee masterscripties verschenen die over dit onderwerp gaan en daarmee houdt de literatuur op.⁹ De eerste scriptie (Biesmans, *(Niet) Deelnemen is belangrijk*), behandelt enkel de discussie in de Nederlandse politiek en het NOC. De tweede scriptie (Haverkamp, *De politieke spelen?*) gaat in op de dynamiek van de maatschappelijke discussies over het boycotten van de Spelen in 1936, 1956 en 1980. In de praktijk wordt echter opnieuw voor een groot deel alleen de discussie binnen de politiek en het bestuur van het NOC onderzocht. De brede maatschappelijke discussie die ontstond naar aanleiding van de Spelen wordt in beide scripties dus niet beschreven. Hier moet in deze scriptie iets aan veranderen door onderzoek te doen naar de berichtgeving over de boycot in de media en daarbij verder te kijken dan alleen politici en bestuurders. De meningen van individuele sporters, columnisten, schrijvers en de gewone man zijn nog niet onderzocht en deze scriptie beoogt dat gat op te vullen.

Ook voor de literatuur over Nederland en de Koude Oorlog in het algemeen kan deze scriptie van toegevoegde waarde zijn. Als het gaat om de Nederlandse buitenlandpolitiek in het begin van de jaren '80 wordt namelijk ontzettend vaak stil gestaan bij het NAVO-dubbelbesluit en het verzet dat de Nederlandse regering bood tegen het plan van de NAVO om kruisraketten in Nederland te plaatsen. De band tussen Nederland en de NAVO in het begin van de jaren '80 bestaat echter uit meer dan alleen kruisraketten, zoals dus bijvoorbeeld de oproep tot een boycot van de Amerikaanse president. Wat betreft de Nederlandse maatschappij rond 1980 geldt bijna hetzelfde. Er wordt over het algemeen in de literatuur gesteld dat het Nederlandse volk sinds de Vietnamoorlog niet meer kritiekloos pro-Amerika was. In de jaren zeventig en tachtig wordt deze trend doorgezet. Dat wordt vaak aan de hand

⁹ Aad Haverkamp, *De politieke Spelen? De dynamiek van de maatschappelijke discussies over het boycotten van de Olympische Spelen in 1939, 1956 en 1980* (Groningen 2012); Arne Biesmans, *(Niet) Deelnemen is belangrijk. Nederland en de Westerse boycot van de Olympische Zomerspelen in Moskou (1980)* (Utrecht 2006).

van de vredesbewegingen en de massale protesten tegen kruisraketten geïllustreerd, maar de boycotdiscussie geeft ook een inkijk in de manier waarop het Nederlandse volk tegenover Amerika en de Koude Oorlog stond.¹⁰ De boycotdiscussie kan dus zowel op het gebied van de Nederlandse buitenlandpolitiek als op het gebied van de Nederlandse maatschappij en de Koude Oorlog van toegevoegde waarde zijn.

¹⁰ Duco Hellema, *Neutraliteit & vrijhandel. De geschiedenis van de Nederlandse buitenlandse betrekkingen* (Houten 2010); J. Hoffenaar en J. van der Meulen (ed.), *Confrontatie en ontspanning. Maatschappij en krijgsmacht in de Koude Oorlog, 1966-1989* (Den Haag 2004); Remieg Aerts, Herman de Liagre Böhl, Piet de Rooy en Henk te Velde, *Land van kleine gebaren. Een politieke geschiedenis van Nederland 1780-1990* (Nijmegen/Amsterdam 1999); Friso Wielenga, *Nederland in de twintigste eeuw* (Amersfoort 2009).

Hoofdstuk 1

De Koude Oorlog en de Olympische Spelen in Moskou

De detente

Nadat de spanningen tussen Oost en West in 1962 met de Cubacrisis tot een hoogtepunt waren gekomen bedaarden de gemoederen enigszins. Deze vermindering van spanning ging zelfs zover dat men in het Westen vanaf 1969 sprak van een periode van ‘detente’ (ontspanning). In de Sovjetunie gebruikte men liever de term ‘vreedzame coëxistentie’ om deze ontspannen situatie te omschrijven.¹¹ De detente kon ontstaan doordat zowel de Verenigde Staten als de Sovjetunie bereid waren om met elkaar te onderhandelen. Beide partijen hadden namelijk belang bij onderhandelingen.

In de Verenigde Staten zorgden in de eerste plaats de persoonlijke overtuigingen van Richard Nixon, die in januari 1969 president werd, en zijn adviseur Henry Kissinger voor onderhandelingsbereidheid. In het buitenlandbeleid van Nixon stond het streven naar stabiliteit in de internationale politiek en het voorkomen van een wereldoorlog namelijk centraal. Dit ideaal kon alleen werkelijkheid worden als er op allerlei gebieden samengewerkt zou worden tussen de vijf grote machtscentra: de Verenigde Staten, de Sovjetunie, West-Europa, Japan en China. Naast dit speelde ook de militaire werkelijkheid een grote rol. Het principe van *Mutual Assured Destruction* (MAD) in het geval van een nucleaire oorlog was dankzij de jarenlange wapenwedloop realiteit geworden, dus oorlog zou in niemands voordeel werken. Daarnaast waren Nixon en Kissinger van mening dat onderhandelingen een veel effectiever middel zouden zijn dan nog meer wapens bij het tegenhouden van de gevreesde expansiedrift van de Sovjetunie. Vreedzame onderhandelingen zouden namelijk de grimmige sfeer van de Koude Oorlog doorbreken en daarmee een liberalisering van het regime mogelijk maken. Kleine kritische groepen, zoals mensenrechtenorganisaties, konden op die manier min of meer gedijen. Deze groepen zouden vervolgens van binnenuit de expansiedrift kunnen verminderen. Tot slot zou het afsluiten van voor de Sovjets gunstige economische verdragen het beleid van Brezjnev kunnen beïnvloeden.¹²

Aan de andere kant was de Sovjetunie ook bereid om te onderhandelen met de Verenigde Staten. De leider van de Sovjetunie Leonid Brezjnev zag net als zijn Amerikaanse collega in dat het voortzetten van de wapenwedloop nutteloos was als beide landen in geval

¹¹ Yvan vanden Berghe, *De Koude Oorlog 1917-1991* (Leuven 2002) 238.

¹² John Lewis Gaddis, *The Cold War: A new history* (Penguin Books 2005) 180-184; Vanden Berghe, *De Koude Oorlog*, 235-237.

van oorlog toch vernietigd zouden worden. Daarnaast kon het geld dat over bleef door het stoppen van de wapenwedloop gebruikt worden voor de verbetering van de levensvoorwaarden voor de Sovjetburgers. Op allerlei gebieden, zoals de levensstandaard, technologie en de landbouw, was de kloof tussen Oost en West sinds de Tweede Wereldoorlog namelijk alleen maar groter geworden. Als beide machtsblokken in een ontspannen sfeer met elkaar omgingen hoopte Brezjnev hiervan te profiteren door Westerse technologie en voedsel te kopen. De oplopende spanningen tussen de Sovjetunie en China waren ook een reden om toenadering tot de Verenigde Staten te zoeken. Brezjnev hoopte dat de goede betrekkingen met het Westen er voor zouden zorgen dat oorlog met China voorkomen zou kunnen worden. Detente had voor de Sovjetunie ook een ideologische verantwoording. Volgens de theorie van Marx komen communistische revoluties in de wereld namelijk vanzelf tot stand als bepaalde 'objectieve historische voorwaarden' zijn bereikt. De Sovjetideologen hoopten dat de detente deze processen over de hele wereld zou versnellen.

De Amerikaanse historicus John Lewis Gaddis voegt aan deze rij van voordelen die de Sovjetunie uit de detente dacht te halen nog cynisch toe dat de detente er voor zou zorgen dat de Brezjnevdoctrine niet in de praktijk gebracht hoefde te worden. De Brezjnevdoctrine hield in dat de Sovjetunie moest ingrijpen als in een communistisch land het communisme werd bedreigd. Het neerslaan van de Praagse Lente had voor enorme protesten binnen en buiten de Sovjetunie geleid. Als de Brezjnevdoctrine nogmaals in de praktijk gebracht moest worden kon dit kostbare gevolgen hebben voor de Sovjetunie.¹³

Zowel Oost als West was aan het eind van de jaren '60 dus bereid om te onderhandelen. In 1969 begonnen de onderhandelingen over de beperking van strategische wapens met de *Strategic Arms Limitation Talks* (SALT). Na drie jaar onderhandelen tekenden in 1972 80 landen (waaronder de V.S en de S.U.) het eerste SALT-verdrag. Volgens veel historici luidde SALT I de detente in.¹⁴ De onderhandelingen bleven daarna doorgaan en deze mondden uit in een tweede SALT-verdrag. De onderhandelaars kwamen in 1974 tot een overeenkomst en tekenden het verdrag, maar door het Amerikaanse congres werd de uitvoering van het verdrag in Amerika tegengehouden. Een ander belangrijk product van de onderhandelingen tussen Oost en West waren de Helsinki-akkoorden (1975).

Toewijzing van de Spelen aan Moskou

In dit klimaat van ontspanning en onderhandelingen kwam het Internationaal Olympisch

¹³ Gaddis, *The Cold War*, 153.

¹⁴ vanden Berghe, *De Koude Oorlog*, 239, Gaddis, *The Cold War*, 199-201.

Comité in 1974 in Wenen bij elkaar. Eén van de agendapunten was de toewijzing van de Olympische Zomer- en Winterspelen van 1980 aan twee kandidaten. De organisator van de Winterspelen was snel gevonden. Alleen Lake Placid, New York, deed een *bid* en werd dus unaniem verkozen tot organisator door de IOC-leden. Voor de organisatie van de Zomerspelen waren twee gegadigden, Los Angeles en Moskou. Beide steden hadden ook al een gooi gedaan naar de organisatie van de Zomerspelen van 1976, maar die werden uiteindelijk aan Montreal toegekend. Het beoordelen van de verschillende *bids* is geen exacte wetenschap en gaat altijd gepaard met persoonlijke voorkeuren en meningen. Toch was men het er over het algemeen over eens dat het *bid* van Moskou op veel punten beter was dan dat van Los Angeles.¹⁵ Helaas hoeven landen hun stem niet te verantwoorden en registreert het IOC ook niet welke landen op welk *bid* stemmen. Wat dat betreft kan dus nooit met honderd procent zekerheid gezegd worden waarom Moskou in 1976 niet de Spelen mocht organiseren en in 1980 wel. Toch valt het antwoord wel te achterhalen. De stemming voor de toewijzing van de Zomerspelen van 1976 werd in 1970 gehouden en verliep als volgt:

Stemronde	Kandidaat	Aantal stemmen ¹⁶
Ronde 1	Moskou	28
	Montreal	25
	Los Angeles	17
Ronde 2	Moskou	28
	Montreal	41
	Blanco stem	1

Moskou kreeg in de eerste ronde de meeste stemmen, maar het IOC werkt in dit geval met een gekwalificeerde meerderheid. Er moest dus een tweede stemming komen, waarbij het *bid* met de minste stemmen definitief afgevallen was. Aangezien Moskou ook in de tweede ronde 28 stemmen kreeg, kan met redelijke zekerheid worden aangenomen dat precies dezelfde leden op Moskou gestemd hadden. 16 van de 17 leden die op het Westerse Los Angeles stemden in de eerste ronde, kozen in de tweede ronde dus voor het Westerse Montreal. Het lijkt er dus op dat deze IOC-leden zich lieten leiden door hun ideologische voorkeuren, zo vindt ook de Amerikaanse politicoloog Philip D'Agati.¹⁷

Deze ideologische voorkeuren waren vier jaar later in 1974, toen de Spelen van 1980 moesten worden toegewezen, nog niet verdwenen. Wel was de spanning tussen Oost en West

¹⁵ D'Agati, *The Cold War and the 1984 Olympic Games*, 86.

¹⁶ *Ibidem*, 107.

¹⁷ *Ibidem*, 108.

verminderd door de detente. Bij de stemming waren voor het grootste deel dezelfde mensen aanwezig als vier jaar eerder. De stemming verliep als volgt:

Stemronde	Kandidaat	Aantal stemmen ¹⁸
Ronde 1	Moskou	39
	Los Angeles	20
	Stemonthouding	2

Moskou wist dit keer wel een gekwalificeerde meerderheid aan stemmen voor zich te winnen. Moskou had simpelweg het beste *bid*. Daarnaast waren de vorige Zomerspelen al op het Noord-Amerikaanse continent geweest en zouden de Winterspelen van 1980 in Amerika worden gehouden. Het IOC had als ideaal de Olympische gedachte over heel de wereld te verspreiden en daarbij hoorde ook het eerlijk verdelen van de organiserende steden over de hele wereld. Ook op dat punt was de keuze voor Moskou dus het best. In 1970 stemden veel leden door ideologische overtuiging echter op Montreal. Dat dit in 1974 niet gebeurde, geeft aan dat ook bij het IOC de detente effect begon te krijgen.

Einde van de detente en de Amerikaanse boycot

De detente liep in aanloop naar de Spelen in Moskou echter op de klippen, waardoor de spanning en vijandigheid tussen Oost en West onverminderd terugkeerden in de internationale politiek. Waarom de detente niet houdbaar bleek is echter een punt van discussie onder historici. Sommigen leggen de schuld bij Amerika. Douglas Brinkey denkt bijvoorbeeld dat Amerika tijdens de detente te ver ging in het accepteren van de Sovjetunie als een gelijke. Hierdoor dacht de Sovjetunie op zijn beurt ongestraft zijn gang te kunnen gaan, waardoor uiteindelijk de detente wel ten einde moest komen als de Sovjetunie te ver ging. ‘*Carter had trusted the Kremlin and had been betrayed*’, zo stelt Brinkley vast.¹⁹ Andere historici, zoals Fred Halliday, stellen juist dat de Verenigde Staten tijdens de detente een tegenstrijdige of zelfs leugenachtige politiek voerden. Zo sprak men in de V.S. over ontspanning, maar tegelijkertijd probeerden zij bijvoorbeeld hun macht in de Derde Wereld te vergroten ten opzichte van de Sovjetunie.²⁰

Aan de andere kant zijn er echter ook historici die beargumenteren dat het einde van de detente te wijten was aan de Sovjetunie. Door sommigen wordt de Sovjetunie verweten dat

¹⁸ D’Agati, *The Cold War and the 1984 Olympic Games*, 112.

¹⁹ Douglas Brinkey, ‘The Rising Stock of Jimmy Carter: The “Hands on” Legacy of Our Thirty-ninth President’, *Diplomatic History*, 20, 4 (1996) 505-529, 524-525.

²⁰ Fred Halliday, *The Making of the Second Cold War* (Londen 1983) 214-233.

zij alleen samenwerkten en ontspanning zochten op de punten waarop het uitkwam, terwijl op andere punten de strijd tegen het Westen onverminderd werd doorgezet. Vooral het interventionisme van Brezjnevs politbureau in Afrika en Azië zou de ondergang van de detente hebben betekend, zo bepleit bijvoorbeeld de oud CIA-analist Harry Gelman.²¹ Welke stroming gelijk heeft durf ik niet te zeggen. Wat echter wel met zekerheid te bepalen valt, is het moment waarop de detente definitief ten einde kwam. Dat was namelijk de inval van de Sovjetunie in Afghanistan.²²

Van 1933 tot 1973 heerste koning Mohammed Zahir Shah over Afghanistan. Zijn neef Mohammed Daoud Kahn was van 1954 tot 1963 minister-president van het land. Dezelfde Daoud zorgde er in 1973 echter voor dat de koning werd afgezet door beschuldigingen van corruptie. Daarnaast vond hij dat de koning verantwoordelijk was voor de slechte economische situatie waarin het land verkeerde. Daoud benoemde zichzelf tot de eerste president van Afghanistan en hij wist zich gesteund door een meerderheid van de bevolking. De belangrijkste tegenstanders van Daoud waren de aanhangers van de marxistische Democratische Volkspartij van Afghanistan (DVPA). Deze marxistische partij was sinds de oprichting in 1965 enorm gegroeid en was sterk verbonden met de Sovjetunie. In 1978 kwam een prominent lid van de DVPA in verdachte omstandigheden om het leven, waardoor massale protesten uitbraken tegen Daoud. Het Afghaanse leger koos de kant van de DVPA en pleegde een staatsgreep. Daoud en zijn familie werden geëxecuteerd en de secretaris generaal van de DVPA, Nur Mohammed Taraki, werd de president van de nieuw opgerichte Democratische Republiek Afghanistan.

Lang kon Taraki echter niet genieten van dit succes. Hij voerde een politiek die moest zorgen voor vrouwenemancipatie, alfabetisering en het herverdelen van het grootgrondbezit. De fundamentalistische moellahs en de grootgrondbezitters waren het echter niet eens met deze koers en begonnen zich met hulp van Pakistan, China, Iran en de CIA te verzetten. Taraki reageerde op dit verzet door een vriendschaps- en bijstandsverdrag af te sluiten met de Sovjetunie. Toen rebellen in maart 1979 tijdelijk de stad Herat innamen stuurde de Sovjetunie onmiddellijk wapens en technici om Taraki te hulp te schieten. Ook adviseerde de Sovjetunie Taraki om zijn door de opstandelingen gehate minister-president Hafizullah Amin af te zetten en te vervangen door de gematigde Babrak Karmal.

Talaki probeerde Amin te laten vermoorden, maar het plan mislukte en Amin nam de

²¹ Harry Gelman, *The Politburo's Management of Its America Problem* (Santa Monica 1981) v-viii, 51-52, 59-63.

²² Odd Arne Westad, 'The Fall of Détente and the Turning Tides of History', in: Odd Arne Westad, *The Fall of Détente: Soviet-American Relations during the Carter Years* (Oslo 1997) 5-6.

macht over en liet op zijn beurt Taraki vermoorden. Amin wist dat de Sovjetunie hem uit de regering had willen werken, dus vroeg hij de Amerikanen om hulp. De Sovjetunie vreesde echter dat Afghanistan nu in de Amerikaanse invloedssfeer zou vallen. De grootste angst van de Sovjets was de mogelijke plaatsing van Amerikaanse raketten in Afghanistan. De Sovjetunie besloot hierop troepen naar Afghanistan te sturen, om vervolgens het regime van Amin omver te werpen en alsnog Karmal aan de macht te brengen.²³

President Carter reageerde furieus op de Sovjet inval in Afghanistan. Hij vreesde dat de inval in Afghanistan slechts een excuus was om Sovjettroepen dichterbij de olievoorraden in de Perzische Golf te stationeren, waarmee wellicht in de toekomst de olietoevoer naar het Westen geblokkeerd kon worden. Dit was waarschijnlijk nooit het plan van de Sovjetunie geweest, maar de reactie van Carter was er niet minder fel op. Hij noemde het zelfs de grootste bedreiging voor de wereldvrede sinds de Tweede Wereldoorlog.²⁴

De maatregelen die Carter nam waren dan ook hard. De tegenstanders van Karmal werden massaal gesteund door geld en wapens te leveren. De SALT-II besprekingen werden opzij geschoven en de *Rapid Deployment Force* (bedoeld om de Perzische Golf te beschermen) werd aanzienlijk versterkt. Carter gaf zelfs toestemming om tactische kernwapens te gebruiken als de Sovjets nog verder richting de Perzische Golf zouden optrekken. Het defensiebudget voor het komende jaar werd daarnaast aanzienlijk verhoogd. Ronald Reagan, die in 1981 president werd, zette deze lijn voort en net als voor de detente streefde Amerika weer naar militaire superioriteit over de Sovjetunie. De wapenwedloop begon weer van voor af aan en tussen 1980 en 1988 steeg het Amerikaanse defensiebudget met 70% (na aftrek van inflatie).²⁵ Op economisch gebied werd de Sovjetunie gestraft door de export van Amerikaans graan en Westerse technologie naar de Sovjetunie te beperken. De laatste maatregel die Carter nam was het boycotten van de Olympische Spelen in Moskou en hij riep de NAVO-bondgenoten op om hetzelfde te doen.

²³ M. Hassan Kakar, *Afghanistan: The Soviet Invasion and the Afghan Response 1979-1982* (Londen 1995) 21-51; Gaddis, *The Cold War*, 208-211; Vanden Berghe, *De Koude Oorlog*, 266-269.

²⁴ Vanden Berghe, *De Koude Oorlog*, 267.

²⁵ *Ibidem*, 279.

Hoofdstuk 2

De Nederlandse politiek en maatschappij rond 1980

De Nederlandse politiek rond 1980

Vanaf het moment dat het algemeen mannenkiesrecht in 1917 werd ingevoerd tot en met 1994 hebben de christendemocraten altijd deel uitgemaakt van het Nederlandse kabinet. Eerst in de vorm van de RKSP (later KVP), ARP en CHU, sinds 1977 in de vorm van het CDA. Dat het CDA in 1980 deel uitmaakte van de Nederlandse regering is dan ook geen verrassing. De coalitiegenoten waren het enige dat in deze periode aan verandering onderhevig was. De VVD en de PvdA wisselden elkaar in die rol af. Na de Tweede Wereldoorlog werd Nederland door ‘rooms en rood’ weer opgebouwd, maar daarna was de VVD voor lange tijd de coalitiepartner van de christendemocraten.

Tijdens de detente begon, net als in veel andere in West- en Zuid-Europese landen, links echter aan een opmars. In Zuid-Europa kwamen in de jaren ‘70 de rechtse autoritaire regimes in Spanje, Portugal en Griekenland ten val, mede door toedoen van progressieve en linkse groeperingen. In Scandinavië en de Bondsrepubliek Duitsland wisten de sociaaldemocraten een dominante positie in de politiek te verwerven en in Italië kreeg de communistische partij zelf 34% van de stemmen bij de verkiezingen van 1976.²⁶ Deze opmars van links was ook in Nederland terug te zien. In 1973 trad namelijk het kabinet-Den Uyl (PvdA, KVP, ARP, PPR, D66) aan. ‘Door velen aangeduid als “het meest linkse kabinet” dat Nederland ooit heeft gekend.’²⁷ De PvdA was ook de grote winnaar van de verkiezingen van 1977 en steeg van 43 naar 53 zetels in de Tweede Kamer. Het lukte de PvdA echter niet om een tweede kabinet-Den Uyl te vormen, waarna het CDA de kans kreeg om het eerste kabinet-Van Agt (CDA en VVD) te formeren. Links verloor vervolgens aan populariteit. Dit gebeurde in de rest van het Westen ook, waar met name in de personen van Ronald Reagan en Margaret Thatcher het neoliberalisme rond 1980 hoogtij vierde.

Ondanks de stap naar links die werd gemaakt in de jaren ’70 veranderde de Nederlandse buitenlandpolitiek amper. Voordat de PvdA deel uitmaakte van de regering liep de partij voorop bij protesten tegen de NAVO, tegen kernwapens en tegen de Amerikaanse oorlogspolitiek (met name tegen de wreedheden in Vietnam). Ook toen rond het einde van de

²⁶ Hellema, *Neutraliteit & vrijhandel*, 262-264.

²⁷ Duco Hellema, ‘De Brezjnef-jaren. De apotheose van de sovjetmacht’ in: J. Hoffenaar en J. van der Meulen (ed.), *Confrontatie en ontspanning. Maatschappij en krijgsmacht in de Koude Oorlog, 1966-1989* (Den Haag 2004) 21-37, 28.

jaren '70 de antinucleaire vredesbeweging groter was dan ooit, met massale protesten in Amsterdam en Den Haag (waarover hieronder meer), was de PvdA één van de stuwende krachten achter die vredesbeweging.²⁸ Tijdens de vier jaar waarin Nederland echter door het kabinet-Den Uyl werd geleid, veranderde er weinig en bleef de Nederlandse buitenlandpolitiek vooral geënt op het volgen van Amerika en de NAVO. Het meest duidelijk werd dit tijdens de Oliecrisis van 1973. De Franse en de Britse regeringen grepen de oliecrisis aan om pleiten voor een eigen West-Europese Midden-Oosten-politiek, waar de olievoorziening een grote rol in speelt, via de Europese Gemeenschap. Het kabinet-Den Uyl bleef echter Amerika (en Israël) steunen en ging niet akkoord met de Franse en Britse wensen.²⁹ Deze twee gezichten van de PvdA zijn volgens de Nederlandse historicus Gjaltd Zondergeld simpelweg te verklaren doordat partijen in de oppositie nog wel eens dingen willen roepen om kiezers voor zich te winnen, zonder dit ooit waar te kunnen (of willen) maken.³⁰ De invloed van de coalitiepartners KVP en ARP speelde natuurlijk ook een grote rol.³¹

Toch bleef de Nederlandse politiek in de jaren '60 en '70 niet helemaal onvoorwaardelijk achter Amerika aanlopen. Dit kwam vooral tot uiting in het Europese eenwordingsproces. Begin jaren '70 heerste er binnen de EG een sfeer van optimisme en daadkracht. Deze periode wordt dan ook wel eens aangeduid als het 'Europees Reveil'. In 1972 traden Groot-Brittannië, Ierland en Denemarken toe tot de Europese Gemeenschap. Door de detente verminderde de noodzaak van een Atlantische eenheid en binnen de EG heerste dan ook het idee om van Europa een eigen grote machtsblok te maken, los van de Verenigde Staten. Plannen om de Europese samenwerking op allerlei gebieden te intensiveren volgden elkaar in rap tempo op. Deze plannen hadden onder andere betrekking op een gezamenlijk sociaal beleid, milieubeleid, energiebeleid en juridische samenwerking.³²

Het meest ambitieuze plan was waarschijnlijk dat van de Economische en Monetaire Unie (EMU). De dollar en het Bretton Woods-systeem wankelden aan het begin van de jaren '70 en de meeste West Europese landen die zich eerst door middel van vaste wisselkoersen en dollarvoorraden aan de Verenigde Staten hadden verbonden zochten naar een alternatief. De vaste wisselkoersen werden losgelaten en de dollarvoorraden werden vervangen voor goud.

²⁸ Gjaltd Zondergeld, 'PSP, Provo en Vietnam. Links protest in de jaren zestig en zeventig', in: J. Hoffenaar en J. van der Meulen (ed.), *Confrontatie en ontspanning. Maatschappij en krijgsmacht in de Koude Oorlog, 1966-1989* (Den Haag 2004) 81-99, 95-98.

²⁹ Hellema, 'De Brezjnev-jaren. De apotheose van de sovjetmacht', 30.

³⁰ Zondergeld, 'PSP, Provo en Vietnam', 97-98.

³¹ Hellema, *Neutraliteit & vrijhandel*, 272.

³² Desmond Dinan, *Europe Recast: A History of European Union* (Basingstoke 2004), 147-154.

Om toch stabiliteit in de West-Europese monetaire economie te behouden besloten de leiders van de EG-lidstaten tijdens de Eurotop in Den Haag in 1969 om een commissie in te stellen die de mogelijkheid voor een Europese Economische en Monetaire Unie moest onderzoeken. De Luxemburgse minister president en minister van financiën Pierre Werner moest deze commissie gaan leiden. De commissie-Werner kwam met een zeer ambitieus plan voor vaste wisselkoersen, een gedeeld monetair beleid en één overkoepelende monetaire autoriteit.³³

Het ‘Europees Reveil’ maakte in de tweede helft van de jaren ’70 echter plaats voor ‘eurosclerose’. Al het optimisme over de Europese integratie verdween als sneeuw voor de zon en veel ambitieuze plannen sneuvelden. Ook het plan van de commissie-Werner werd in de ijskast gezet tot de Eurotop in Maastricht bijna twintig jaar later in 1992. Het verenigde Europese machtsblok dat zich los van de Verenigde Staten moest manifesteren was aan het eind van de jaren ’70 nog slechts een illusie.

De kruisraketten crisis

Ondanks enkele hobbels in de weg bleef de Nederlandse buitenlandpolitiek voor 1980 dus grotendeels trouw in het teken staan van Amerika en de NAVO. Op 12 december 1979 zou daar echter verandering in komen. Op die dag werd namelijk het zogenaamde NAVO-dubbelbesluit genomen. In reactie op de plaatsing van SS-20 raketten in Oost-Europa door de Sovjetunie wilde de NAVO 572 Amerikaanse middellangeafstandsraketten in West-Europa plaatsen, waarvan 48 in Woensdrecht moesten komen. Tegelijkertijd (en vandaar de naam dubbelbesluit) werd besloten dat de Sovjetunie een aanbod zou krijgen om te onderhandelen over het beperken van het aantal middellangeafstandsraketten in zowel de NAVO-lidstaten als de landen die onderdeel uitmaakten van het Warschaupact.³⁴

De kruisraketten zouden echter nooit in Nederland geplaatst worden, omdat de Nederlandse politiek telkens nieuwe eisen stelde, de zaak meerdere keren uitstelde en uiteindelijk afstelde. De Nederlandse afgezanten die bij de onderhandelingen van de NAVO aanwezig waren, kregen vanuit Den Haag te horen dat zij akkoord mochten gaan met het dubbelbesluit, mits zij een voorbehoud zouden maken bij de plaatsing van raketten in Nederland. Dit voorbehoud hield in dat Nederland de plaatsing van kruisraketten zou laten afhangen van de onderhandelingen tussen de Verenigde Staten en de Sovjetunie. Het eerste kabinet-Van Agt besloot dat er twee jaar later, als er verkiezingen waren geweest, pas over de

³³ Dinan, *Europe Recast*, 128-129, 132.

³⁴ Remco van Diepen, “Dutch Disease is Better for Peace”. Nederland en het “kruisraketten debat”, 1979-1986”, in: J. Hoffenaar en J. van der Meulen (ed.), *Confrontatie en ontspanning. Maatschappij en krijgsmacht in de Koude Oorlog, 1966-1989* (Den Haag 2004) 189-205, 189.

plaatsing besloten zou worden. Het tweede kabinet-Van Agt (CDA, PvdA, D66) dat na de verkiezingen van 1981 werd gevormd stelde de beslissing om de raketten al dan niet te plaatsen echter opnieuw uit. Dit keer met het argument dat de onderhandelingen tussen de Verenigde Staten en de Sovjetunie nog maar nauwelijks begonnen waren. Het rompkabinet-Van Agt III (de PvdA-ministers waren uit onvrede uit kabinet-Van Agt II gestapt) had niet voldoende draagvlak om een dergelijk gewichtig besluit te nemen, dus werd het besluit opnieuw doorgeschoven.³⁵

In juni 1984 kwam het kabinet-Lubbers I (CDA, VVD) eindelijk met een besluit. De vroegere staatsecretaris van Buitenlandse Zaken Ernst van der Beugel zei over het besluit dat het ‘het nu alleen nog met hulp van een eminent team van schriftgeleerden kan worden ontcijferd.’ Ook wordt het besluit wel eens het ‘cryptogram van Lubbers’ genoemd. Eerlijkheid gebied echter te zeggen dat het besluit helemaal niet zo ingewikkeld was. Er werd eerst vastgesteld dat Nederland de onderhandelingen tussen de Verenigde Staten en de Sovjetunie zou afwachten tot 1 november 1985. Vervolgens stond heel duidelijk te lezen wat er zou gebeuren als die onderhandelingen nog niet geslaagd waren:

‘Indien op 1 november 1985 een dergelijke wapenbeheersingsovereenkomst niet tot stand is gekomen en de Sovjet-Unie gemeten vanaf de datum van dit besluit (1 juni 1984) het aantal geplaatste SS-20's nog verder heeft opgevoerd of niet heeft teruggebracht tot het niveau van 1 juni 1984, zal de met de Verenigde Staten te sluiten overeenkomst betrekking hebben op de plaatsing van 48 kruisvluchtwapens.’³⁶

Het definitieve moment waarop besloten werd over de plaatsing van kruisraketten werd dus uitgesteld tot 1 november 1985. Als de Sovjetunie voor die datum het aantal SS-20 raketten in Oost-Europa niet beperkt had gehouden tot het aantal van 1 juni 1984 dan zou Nederland overgaan tot de plaatsing van 48 kruisraketten en anders niet. Op deze manier kon de plaatsing van raketten in Nederland worden gepresenteerd als een betreuenswaardige, maar noodzakelijke reactie op de stationering van nieuwe Sovjetraketten in Oost-Europa. Toen op 1 november bleek dat de Sovjetunie niet gestopt was met de plaatsing van SS-20 raketten gaf het kabinet-Lubbers toestemming voor de plaatsing van kruisraketten in Woensdrecht. Dit moest in 1988 voltooid zijn, maar doordat de Verenigde Staten en de Sovjetunie in 1987 het

³⁵ Van Diepen, “Dutch Disease is Better for Peace”, 191.

³⁶ Brief van de minister-president, minister van Algemene Zaken en van de ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie, ‘Defensienota 1984’, 1 juni 1984, 2.

Intermediate-Range Nuclear Forces (INF)-verdrag tekenden en daarmee akkoord gingen hun arsenaal aan middellangeafstandskernwapens in Europa te ontmantelen werd de plaatsing van kruisraketten in Nederland nooit uitgevoerd.

De Nederlandse regering zat in een spagaat als het om de plaatsing van kruisraketten ging. Zowel de kabinetten-Van Agt als het kabinet-Lubbers wilden het niet laten aankomen op een definitief breken met de NAVO, maar konden ook geen meerderheid vinden voor de plaatsing van kruisraketten. Een meerderheid in de kamer was er nooit. Het tweede kabinet-Van Agt regeerde samen met de PvdA en die partij was steevast tegen de plaatsing van kruisraketten. Het eerste kabinet-Van Agt en het kabinet-Lubbers bestonden uit het CDA en de VVD. Deze partijen wilden in principe de NAVO volgen, maar bij het CDA was dit makkelijker gezegd dan gedaan. De Kamerfractie van het CDA kende namelijk een zeer actieve linkervleugel, die streefde naar progressieve en evangelische doelen. Kernwapens pasten daar niet bij. Deze groep was daarnaast zeer gevoelig voor druk vanuit christelijke vredesorganisaties zoals het IKV en Pax Christi en zorgde zo voor veel onrust binnen de partij. Beide kabinetten hadden een te kleine meerderheid in de Tweede Kamer om, met de CDA dissidenten in het achterhoofd, het plan van de NAVO door de Kamer te krijgen.³⁷ Een meerderheid onder het volk was er evenmin. Zowel linkse als christelijke vredesorganisaties organiseerden protesten tegen de plaatsing van kernwapens. Een groot deel van het Nederlandse volk was tegen het besluit van de NAVO en liet luidkeels van zich horen. De regering wilde in principe de NAVO niet afvallen, maar onder zoveel protest kon de regering onmogelijk voldoende draagvlak vinden voor de plaatsing van kruisraketten. Het hierboven beschreven jarenlange uitstellen van een beslissing was het gevolg.

De Nederlandse samenleving voor 1980: In de ban van de bom

Dit protest tegen een NAVO besluit vanuit de Nederlandse bevolking kwam niet als een donderslag bij heldere hemel. Al ver voor 1980 was een deel van de Nederlandse samenleving sceptisch over het Amerikaanse leiderschap van de Westerse wereld. Dit valt bijvoorbeeld op te maken uit de opkomst van de anti-atoombeweging, verschillende vredesbewegingen en de protesten tegen de Amerikaanse oorlog in Vietnam. Vaak wordt over deze bewegingen gezegd dat zij voortkwamen uit anti-amerikanisme, zoals in *De Nieuwe Geschiedenis* van Pieter Caljé en Jaap den Hollander gebeurt.³⁸ Dat is echter een misvatting. Deze bewegingen reageerden inderdaad negatief op aspecten van de Amerikaanse regeringspolitiek, maar waren

³⁷ Van Diepen, "Dutch Disease is Better for Peace", 199-201.

³⁸ Pieter Caljé en Jaap den Hollander, *De nieuwste geschiedenis* (Zwolle 1990) 452, 545-546.

tegelijkertijd ontstaan door invloed van soortgelijke stromingen in de Verenigde Staten. Zij waren dus niet anti-Amerikaans, maar tegen het Amerikaanse regeringsbeleid. Van een generatieconflict was eveneens geen sprake, de anti-atoombeweging, vredesbewegingen en de Vietnambeweging bestonden zelfs merendeels uit ouderen.³⁹

De eerste vredesbeweging die een grote anti-atoomactie op touw wist te zetten was de Nederlandse Vredesraad. Deze organisatie werd vanuit de CPN in 1949 opgericht en had een zeer communistisch karakter. Desalniettemin wist de Nederlandse Vredesraad bij een handtekeningenactie voor het verbod van de atoombom in 1950 een half miljoen handtekeningen te verzamelen. De Vredesraad werd in Nederland echter gezien als een onderdeel van de Russische vijfde colonne en kreeg nooit aansluiting bij de niet-communisten, laat staan bij de gevestigde politiek. Het grote aantal handtekeningen dat werd opgehaald kwam door de vaagheid en het simplisme waarmee de activisten die op handtekeningenjacht gingen mensen overvielen. Zij krijgen instructies om discussies zo veel mogelijk te vermijden en het doel van de actie in het vage te houden. Zo vroeg één van de activisten aan mensen ‘of ze ook vonden dat de Hongerwinter niet terug mocht komen.’⁴⁰

Tot 1957 gebeurde er verder weinig op het gebied van vredes- en anti-atoombewegingen. De Nederlandse Vredesraad raakte in het slop en de NAVO-politiek werd als een groot succes ervaren in Nederland. Uit een enquête die in 1957 onder Nederlanders werd gehouden bleek echter dat er onder het volk wel onrust bestond over atoomwapens.⁴¹ De Pacifistisch Socialistische Partij die in datzelfde jaar werd opgericht wilde inspelen op deze gevoelens van onrust. De partij streefde naar totale ontwapening (te beginnen met atoomwapens), het uittreden van Nederland uit de NAVO en het opheffen van de machtsblokken. Tijdens de Tweede Kamerverkiezingen van 1959 wist de PSP 2 zetels te vergaren. In de jaren '60 zou dit aantal stijgen naar 4 zetels. Een massale aanhang kreeg de partij dus nooit, maar in tegenstelling tot de Nederlandse Vredesraad wist de PSP het anti-atoomdebat wel op de politieke agenda te zetten.

Het grootschalige protest tegen kernwapens en het Amerikaanse regeringsbeleid kwam pas echt op gang in de tweede helft jaren '60. De Vietnamoorlog was hiervan de oorzaak. Het eerste protest in 1965 tegen de Vietnamoorlog werd nog georganiseerd door de PSP en werd bijgewoond door enkele honderden mensen. Een jaar later werd echter het Comité Jongeren voor Vrede en Zelfbeschikking voor Vietnam opgericht, waarin zowel linkse als christelijke

³⁹ Zondergeld, 'PSP, Provo en Vietnam', 81.

⁴⁰ I. D. Verkuil, *De grote illusie. De Nederlandse vredesbeweging na 1945* (Utrecht 1988) 30.

⁴¹ Verkuil, *De grote illusie*, 45.

jongeren zich verenigden. Net als bij het Amerikaanse studentenprotest organiseerden zij *teach-ins* en *picket-lines* voor de Amerikaanse ambassade. In deze periode bracht Boudewijn de Groot ook zijn protestlied *Welterusten, meneer de president* uit, waarin hij op sarcastische wijze de Amerikaanse president Lyndon B. Johnson toezong en aansprak op de Amerikaanse wreedheden in Vietnam. Het nummer was een groot succes en stond 12 weken in de Nederlandse Top 40.⁴²

Aan het eind van de jaren '60 was de Vietnambeweging op zijn hoogtepunt. In Amsterdam werd een protestmars gehouden waar tienduizend mensen in meeliepen en leuzen scandeerden als 'Stop de bombardementen' en 'Vrede in Vietnam'. Een enkeling scandeerde: 'Johnson moordenaar', maar wie dat deed werd door de politie opgepakt. Grote kranten zoals *Trouw*, de *Volkskrant* en het *Algemeen Handelsblad* begonnen in deze periode eveneens kritische berichten te publiceren over het Amerikaanse optreden in Vietnam. Het was duidelijk dat voor een groot deel van de Nederlandse bevolking de Verenigde Staten niet langer de onbetwiste leider van het vrije westen waren waar Nederland kritiekloos achteraan diende te lopen. Deze gedachte had ook effect op de gevestigde politiek, vooral bij de PvdA. Zoals hierboven echter al aangetoond is, bleef het kabinet-Den Uyl toch de Verenigde Staten en de NAVO volgen.⁴³

Naast het meer radicale protest van de linkse CPN, PSP en later PvdA ontstond er in confessioneel Nederland ook een 'nette verontrusting' over de rol van atoomwapens, de Verenigde Staten en de NAVO in de wereldpolitiek.⁴⁴ De synode van de Nederlands Hervormde Kerk verklaarde zich in 1952 al tegen kernwapens. Door de enorme schade die kernwapens aan konden richten werden zij door de Gereformeerde Kerk zelfs gezien als een 'kracht van het duister'. Een deel van de Nederlandse Katholieken wees op hun beurt in 1958 het gebruik van atoomwapens af. Toen de paus in 1963 zijn encycliek *Pacem in Terris* (Vrede op Aarde) uitvaardigde en daarin het gebruik van atoomwapens eveneens afkeurde sloot ook de Nederlandse tak van de internationale Katholieke vredesbeweging Pax Christi zich aan bij het kernwapenprotest. Politieke kopstukken zoals Marga Klompé (KVP) en Geert Ruygers (PvdA) waren verbonden aan Pax Christi. In 1966 besloten vredesbewegingen van negen verschillende kerken zich te verenigen in het Interkerkelijk Vredesberaad. Deze christelijke

⁴² Verkuil, *De grote illusie*, 48-49; Zondergeld, 'PSP, Provo en Vietnam', 86-88.

⁴³ Verkuil, *De grote illusie*, 59-62; Zondergeld, 'PSP, Provo en Vietnam', 84.

⁴⁴ Verkuil, *De grote illusie*, 52.

vredesbewegingen zouden uiteindelijk veel invloed krijgen in de al eerder genoemde CDA fractie tijdens de kernwapencrisis begin jaren '80.⁴⁵

Massale kruisrakettenprotesten in de jaren tachtig

Aan het begin van de jaren '80 kwam het protest tegen kernwapens in Nederland tot een hoogtepunt. Hierboven is al geschetst hoe de kabinetten onder leiding van Lubbers en Van Agt draaiden en keerden om telkens de plaatsing van kruisraketten uit te stellen. Dit deden zij niet voor niets, de protesten vanuit de samenleving tegen kruisraketten op Nederlands grondgebied waren namelijk enorm.

De kernwapen protesten van de jaren '60 en '70 hadden misschien weinig concrete doelen verwezenlijkt, maar zij hadden er wel voor gezorgd dat veel burgers waren gaan nadenken over kernwapens. In 1978, een jaar voor het NAVO-dubbelbesluit, bleek uit een enquête van het NIPO dat 58 procent van de respondenten instemde met de eenzijdige verwijdering van kernwapens uit Nederland.⁴⁶ Nadat het NAVO-dubbelbesluit genomen was stonden de verschillende vredesbewegingen gezamenlijk op tegen dit besluit. Zij verenigden zich in het Komitee Kruisraketten Nee, waar ook de politieke partijen PvdA, D66, PSP, CPN en PPR zich bij aansloten. In 1981 werd in de binnenstad van Amsterdam een protest gehouden door het IKV waar 400.000 betogers op afkwamen en in 1983 stonden zelfs 550.000 betogers op het Malieveld in Den Haag tijdens een manifestatie van het Komitee Kruisraketten Nee. Een petitie tegen de plaatsing van kruisraketten in 1985 leverde maar liefst 3,75 miljoen handtekeningen op, wat iets meer was dan een kwart van de bevolking.⁴⁷ Daarnaast werden er honderden andere kleinere acties tegen de kruisraketten gevoerd. Kranten en tijdschriften stonden vol met columns en andere commentaren over de kruisraketten en ook op radio en televisie werd veel zendtijd besteed aan de kruisraketten. De protesten waren zo massaal dat zij ook in het buitenland niet onopgemerkt bleven. In de Verenigde Staten noemde men de Nederlandse protesten zelfs 'Hollanditis' of de 'Dutch Disease'. Het leek begin jaren '80 op 'alsof heel Nederland in de ban van de bom verkeerde'.⁴⁸ Niet voor niets scoorde de Nederlandse popgroep Doe Maar in 1982 zijn grootste hit met het protestlied *De Bom* (13 weken in de Top 40, waarvan 5 weken op nummer 1). In 2000 werd het kruisraketten-debat door de journalist Kees van der Malen zelfs

⁴⁵ Verkuil, *De grote illusie*, 52-56.

⁴⁶ Ibidem, 86.

⁴⁷ Volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek telde Nederland in 1985 14,45 miljoen inwoners. Centraal Bureau voor de Statistiek, 'Bevolking; kerncijfers' (versie 13 oktober 2013) <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=37296ned&D1=a&D2=0,10,20,30,35,40,50,60,62-63&HDR=G1&STB=T&VW=T> (7 juni 2014).

⁴⁸ Van Diepen, "'Dutch Disease is Better for Peace'", 190.

bestempeld als ‘het grootste nationale conflict van de laatste kwart eeuw.’⁴⁹

Politiek Den Haag bezweek onder deze maatschappelijke druk. De kabinetten-Van Agt en Lubbers waren het in principe eens geweest met de NAVO over de noodzaak om kruisraketten in West-Europa te stationeren. De detente was immers voorbij en de Sovjetbewapening moest met gelijke munt terugbetaald worden om het Westen niet in gevaar te brengen. Dankzij de massale protesten vanuit de samenleving kwamen de raketten echter nooit in Nederland.

⁴⁹ Van Diepen, “Dutch Disease is Better for Peace”, 191.

Hoofdstuk 3

De politieke discussie rond een boycot

De Nederlandse politiek en de Moskou-Olympiade voor 1980

De discussie over de Nederlandse deelname aan de Olympische Zomerspelen van 1980 begon in de Nederlandse politiek al voordat president Carter zijn oproep tot een boycot deed. Dit kwam in de eerste plaats dankzij het wereldkampioenschap voetbal dat in 1978 in Argentinië werd gehouden. Freek de Jonge en Bram Vermeulen, samen het cabaret duo Neerlands Hoop in Bange Dagen, riepen op tot een boycot van dit WK, omdat in de militaire dictatuur Argentinië de mensenrechten in hun ogen geschonden werden. In het lied *Bloed aan de paal* dat zij voor de gelegenheid uitbrachten zongen zij onder meer: ‘We gaan naar Argentinië waar dagelijks wordt vermoord. Maar daar is nu eventjes geen tijd voor, zojuist heeft Rep gescoord.’ De oproep had geen succes en kreeg weinig steun. Alleen de PPR schaarde zich achter de actie. Nederland deed mee aan het WK en haalde zelfs de finale die verloren werd van het gastland Argentinië (1-1 na 90 minuten; 3-1 na verlenging). ‘Koning Voetbal bleek de baas,’ zei Freek de Jonge achteraf. Ondanks dat het protest van Neerlands Hoop weinig bijval kreeg bereikte de actie wel een ander doel, namelijk dat er aandacht besteed werd aan de mensenrechtensituatie in Argentinië. Dit was ook het doel van De Jonge en Vermeulen geweest: ‘Het ging in de eerste plaats om de erkenning van de stuitende (...) schending van mensenrechten.’⁵⁰

Met de aandacht voor de mensenrechtensituatie die de actie van Neerlands Hoop had gegenereerd in het achterhoofd richtten, elf parlementariërs van de vier grootste partijen (CDA, VVD, PvdA en D66) onder leiding van PvdA-Kamerlid Ed van Thijn in 1979 het Comité Olympische Spelen en Mensenrechten (COSEM) op. Ook sloten ruim zestig bekende Nederlanders, waaronder oud-sporters, kunstenaars (o.a. De Jonge en Vermeulen), auteurs en journalisten zich aan bij het Comité. Dit initiatief werd genomen omdat ‘met het oog op de Olympische Spelen in Moskou (...) niet mag worden voorbijgegaan aan de schending van de mensenrechten in de Sovjet Unie.’⁵¹ COSEM wilde aan de ene kant druk uitoefenen op de Sovjetunie om amnestie te verlenen aan politieke gevangenen en aan de andere kant wilde de organisatie de Nederlandse sporters en het publiek informeren over de schending van de mensenrechten in de Sovjetunie. Een boycot was nooit het doel van de oprichters van

⁵⁰ Freek de Jonge, ‘Vuile handen aan de troon’, *De Volkskrant*, 12 februari 2001.

⁵¹ Haverkamp, *De politieke Spelen?* 97.

COSEM geweest, zij wilden juist de dialoog aangaan met de Sovjets.

In de sportwereld keek men met argwaan naar COSEM. Slechts drie actieve topsporters waren lid van de organisatie, tennisser Tom Okker, hockeyer Paul Litjens en voetballer Benny Muller. De voorzitter van het NOC Koos Idenburg vond sport ‘niet het geëigende middel (...) om politieke doelen te bereiken.’⁵² Het NOC en de Nederlandse Sport Federatie waren dan ook niet vertegenwoordigd in COSEM. Op deze manier bleef COSEM in de eerste plaats een politieke organisatie, die maar moeizaam samenwerkte met de sportwereld. Wel werd er geregeld overleg gepleegd met het NOC, maar het NOC bleef volharden in zijn standpunt dat sport en politiek gescheiden moesten blijven. Sporters moesten zich enkel en alleen op de sport concentreren om optimaal te kunnen presteren tijdens wedstrijden.⁵³ Vanuit de politiek kwamen in 1979 dan ook geen initiatieven meer die met de Spelen te maken hadden.

De boycotdiscussie barst los

Na de Sovjetinval in Afghanistan en de oproep tot een boycot van de Spelen vanuit de Verenigde Staten barstte de discussie over een mogelijke boycot van de Spelen evenmin los. De regering veroordeelde de acties van de Sovjetunie in Afghanistan als ‘een flagrante schending van de - ook door de Sovjet-regering ondertekende - internationale verklaringen, verdragen en conventies betreffende het niet-gebruik van geweld in de betrekkingen tussen Staten en de beginselen van eerbiediging van de fundamentele rechten en vrijheden van de mens.’⁵⁴ Toch duurde het tot 28 januari voordat de regering met een pakket aan maatregelen tegen de Sovjetunie kwam. De inval in Afghanistan door de Sovjetunie werd blijkbaar niet als belangrijk genoeg ervaren om het kerstreces van de Tweede Kamer op te schorten. Toen echter op 22 januari de winnaar van de Nobelprijs voor de Vrede en Sovjetdissident Andrej Sacharow naar het voor buitenlanders verboden Gorki werd verbannen door het Kremlin plande de Kamer direct een spoeddebat in voor 24 januari. De mensenrechtensituatie in de Sovjetunie nam men in Den Haag duidelijker hoger op dan de situatie in Afghanistan.

In samenwerking met de EEG en de NAVO kwam de regering met een aantal maatregelen die veel weg hadden van de harde maatregelen die de Verenigde Staten hadden genomen. De Verenigde Staten deden dit echter al meteen na de inval in Afghanistan,

⁵² Haverkamp, *De politieke Spelen?* 97.

⁵³ Ibidem, 98.

⁵⁴ Brief van de Minister van Buitenlandse Zaken en de Staatsecretaris van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk, ‘Nederlands beleid in reactie op de Sovjet-inval in Afghanistan en schending mensenrechten in en door de USSR’, 28 januari 1980, 1.

Nederland dus pas later. De Nederlandse maatregelen hielden in dat: ‘vanuit de EEG met name geen aanvullende graanleveranties aan de USSR zouden dienen te geschieden ter vervanging van de weggevallen Amerikaanse graanexporten naar de USSR; een zeer restrictief beleid zou dienen te worden gevoerd ten aanzien van de uitvoer van hoogontwikkelde technologische produkten en kennis; bezoeken en contacten op ministerieel en hoog ambtelijk niveau tot nader order niet plaats zouden dienen te vinden; culturele evenementen van enige omvang zouden moeten worden afgelast.’⁵⁵ Dit laatste punt ging vooral over culturele manifestaties ‘met veel vlagvertoon.’ Een sovjet-ruimtevaarttentoonstelling die in Scheveningen georganiseerd zou worden in samenwerking met de Sovjet-Academie voor Wetenschappen werd bijvoorbeeld afgeblazen. Van de wetenschappers die naar Nederland zouden komen werden zelfs de visa ingetrokken.⁵⁶

Over een boycot van de Olympische Spelen werd in de eerste weken van 1980 nog niet gedacht door de regering. Het kabinet was van mening dat maatregelen tegen Moskou slechts in Europees verband overwogen moesten worden en omdat men in de EEG allerminst op één lijn zat betreffende een boycot gebeurde er aanvankelijk niks.⁵⁷ Van Agt liet op 4 januari in de media weten dat hij van mening was dat een Olympische boycot geen overheidszaak was.⁵⁸ Ook het COSEM was in deze periode nog tegen een boycot.⁵⁹ Een week later bleef hij bij deze uitspraak, maar zei tegelijk over de Spelen: ‘ik zou er niet gaan wielrennen,’⁶⁰ waarmee hij op het geweten van de sporters inspeelde. De regering besloot in die week ook om de subsidie die het NOC kreeg stop te zetten. De regering wilde op geen enkele manier verantwoordelijkheid dragen voor de beslissing die het NOC nam.⁶¹ Overigens werd alleen de subsidie stopgezet die besteed zou worden in rechtstreeks verband met Spelen in Moskou, zoals geld dat gebruikt werd voor het inhuren van tolken. In 1980 ontving het NOC alsnog 188.000 gulden van de Nederlandse overheid. Uiteindelijk ging het maar om een paar duizend gulden subsidie die werd stopgezet. Achteraf heeft de toenmalige voorzitter van

⁵⁵ Brief van de Minister en Staatsecretaris, ‘Nederlands beleid in reactie op de Sovjet-inval in Afghanistan en schending mensenrechten in en door de USSR’, 1.

⁵⁶ Handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal: ‘Behandeling van de brief van de Minister van Buitenlandse Zaken en de Staatsecretaris van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, over het Nederlandse beleid in reactie op de Sovjet-inval in Afghanistan en schending van de mensenrechten in en door de USSR’, 31 januari 1980, 2607-2628, 2609.

⁵⁷ Auteur onbekend, ‘Kamermeerderheid: geen eenzijdige Nederlandse actie tegen Sowjets’, *Leeuwarder Courant*, 11-01-1980.

⁵⁸ Auteur onbekend, ‘Van Agt: Boycot Olympische Spelen geen overheidstaak’, *De Telegraaf*, 04-01-1980.

⁵⁹ Auteur onbekend, ‘Boycot van de Olympische Spelen uiterst middel zegt PvdA-er Van Thijn’, *Leeuwarder Courant*, 07-01-1980.

⁶⁰ Auteur onbekend, ‘Van Agt over Olympische Spelen: “Ik zou niet in Moskou willen fietsen”’, *Het Vrije Volk*, 12-01-1980.

⁶¹ Auteur onbekend, ‘Regering wil geen financiële bemoeienis met Spelen in Moskou’, *De Telegraaf*, 12-01-1980.

het NOC Koos Idenburg hierover gezegd dat hij niet erg met deze maatregel van de regering in zijn maag heeft gezeten. Hij denkt dat de regering niet wist dat het maar om een zodanig klein bedrag ging. Wel vond men het binnen het NOC een erg kinderachtige zet van het kabinet.⁶²

Het politieke debat over een boycot

Tijdens het spoeddebat op 24 januari vroegen het CDA, de VVD en de PvdA gezamenlijk een debat aan over een mogelijke boycot van de Olympische Spelen in Moskou. Een week later zou dat debat plaatsvinden. De minister van Buitenlandse Zaken en de staatssecretaris van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk hadden voor het debat in een brief de standpunten van de regering verwoord. Over de Nederlandse deelname aan de Spelen zeiden zij het volgende:

‘Na afweging van alle aspecten van dit vraagstuk is de Regering tot de slotsom gekomen, dat de vraag: «behoren Nederlandse sportslieden onder de huidige omstandigheden naar Moskou te gaan?», met een «neen» dient te worden beantwoord. Met volledig besef voor het grondbeginsel dat in een democratisch bestel een ieder de volle vrijheid moet hebben om zelf te beslissen of hij of zij al dan niet naar Moskou zal gaan, is de Regering van oordeel dat zij tegen deelname aan de Spelen dient te adviseren en dit ook duidelijk kenbaar moet maken.»⁶³

De regering adviseerde dus om niet naar Moskou af te reizen, maar wilde het vanuit democratisch oogpunt ook niet verbieden. In de brief werden hiervoor drie redenen genoemd. Ten eerste werden de mensenrechten in de Sovjetunie geschonden, met als belangrijkste voorbeeld de verbanning van Sacharov. Ten tweede was de regering bang dat de Spelen door de Sovjetunie zouden worden gebruikt als propaganda en ‘als bewijs van internationale wettiging van het door de USSR gevoerde beleid.’ Tot slot gold de maatregel als een antwoord op de Sovjetinval in Afghanistan.

In de Tweede Kamer werd op 30 en 31 januari gereageerd op deze brief van de regering. Op drie partijen na (PPR, CPN en PSP; samen goed voor 6 zetels) was iedereen het eens over het advies van de regering om de Spelen te boycotten. De redenen die doorslaggevend waren om de boycot te steunen verschilden echter wel per partij. Zo was voor

⁶² Andere Tijden, minuut 15:00-15:16.

⁶³ Brief van de Minister en Staatsecretaris, ‘Nederlands beleid in reactie op de Sovjet-inval in Afghanistan en schending mensenrechten in en door de USSR’.

het CDA, de PvdA, de VVD, D66 en DS'70 vooral de verbanning van Sacharov doorslaggevend geweest. Van der Stoel van de PvdA was hier heel duidelijk in: 'Vooral was er echter de overweging, dat juist de Spelen werden aangegrepen om het optreden tegen dissidenten te escaleren. Dat heeft uiteindelijk in de besluitvorming van de fractie de doorslag gegeven, dus niet de oproep van Carter, maar wel het feit, dat de Sovjet-Unie het eigenlijk zelf onmogelijk maakte, in deze omstandigheden [het 'schoonvegen' van Moskou en Leningrad] naar de Olympische Spelen te gaan.'⁶⁴ 'Hoezeer wij ook het optreden in Afghanistan veroordelen (...) dit zou op zich zelf ons niet hebben gebracht op het standpunt dat een boycot zou moeten worden doorgevoerd. Voor ons heeft de doorslag gegeven dat zo duidelijk door de verbanning van Sacharov zich manifesteerde dat het houden van de spelen in Moskou leidt tot het verslechteren van de situatie ten aanzien van de mensenrechten.'⁶⁵ Ook voor COSEM was dit de reden geweest om zijn standpunt van 1979 aan te passen en zich achter een boycot te scharen.⁶⁶

Voor de GPV was de inval in Afghanistan wel doorslaggevend, zo bleek uit het debat: 'Als de deelnemers in belangrijke mate uit Moskou wegblijven, zal het Russische volk begrijpen dat de operatie in Afghanistan toch wel zwaar wordt gewogen in de wereld, en dat de propaganda faalt.'⁶⁷ De SGP had überhaupt geen liefde voor de Olympische Spelen ('Onze fractie verwerpt op zich zelf de mensverheerlijking en de sportverdwazing die in de Olympische Spelen vaak hun hoogtepunt vinden') en had dus ook weinig moeite met een boycot. Maar de SGP zou de boycot niet zijn als zij de boycot niet vanuit Bijbelse argumenten ondersteunde. De acties van de Sovjetunie lieten volgens de spreker namens de SGP, Henk van Rossum, namelijk zien dat de Sovjetunie niemand minder dan 'het beest dat uit de zee der volkeren opkomt en dat ons in Daniël 7 wordt beschreven' is.⁶⁸ 'Afghanistan [wordt] door een macht die trekken van dit beest vertoont vertreden en opgevreten. Zo'n aanval roept weerzin

⁶⁴ Handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal: 'Behandeling van de brief van de Minister van Buitenlandse Zaken en de Staatsecretaris van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, over het Nederlandse beleid in reactie op de Sovjet-inval in Afghanistan en schending van de mensenrechten in en door de USSR', 30 januari 1980, 2584-2601, 2595.

⁶⁵ Handelingen Tweede Kamer, 'Behandeling van de brief van de Minister en de Staatsecretaris', 31 januari 1980, 2622.

⁶⁶ Auteur onbekend, 'Boycot van de Olympische Spelen uiterst middel zegt PvdA-er Van Thijn', *Leeuwarder Courant*, 07-01-1980.

⁶⁷ Handelingen Tweede Kamer, 'Behandeling van de brief van de Minister en de Staatsecretaris', 30 januari 1980, 2588.

⁶⁸ Daniël 7:7 'Daarna zag ik in de nachtgezichten en zie, een vierde dier, vreselijk, schrikwekkend en geweldig sterk; het had grote, ijzeren tanden: het at en vermaalde, en wat overbleef, vertrad het met zijn poten; en dit dier verschilde van alle vorige, en het had tien horens.' NBG-vertaling 1951.

op en het vraagt om actie.⁶⁹ De Boerenpartij liet alleen weten dat zij helemaal achter de regering stond.

De drie partijen die tegen een boycot waren hadden daar ook ieder hun eigen argumenten voor. De CPN kwam met een jij-bak. Zij vonden het hypocriet dat Nederland in 1974 zonder enig protest had gevoetbald tijdens het WK in West-Duitsland, terwijl er toen volgens de CPN ook reden genoeg was om dat evenement te boycotten. Een jaar voor het WK in West-Duitsland had Pinochet namelijk een staatsgreep gepleegd in Chili. De Sovjetunie moest een *play-off* wedstrijd spelen tegen Chili om te bepalen welk land zich kwalificeerde voor het WK. Die wedstrijd moest worden gespeeld in het nationale stadion in Santiago, maar Pinochet gebruikte dat stadion ook om communisten gevangen te houden, te martelen en zelfs te executeren. De Sovjetunie wilde de wedstrijd laten verplaatsen naar neutraal terrein, maar de FIFA zag daar niets in. De Sovjets besloten de wedstrijd te boycotten en verschenen niet aan de aftrap in Santiago. De scheidsrechter van dienst Erich Linemayr wist zich geen raad met de situatie en liet de Chilenen de aftrap nemen. Zonder tegenstanders scoorde Chili direct na de aftrap de 1-0. Toen de ontbrekende Sovjetunie daarna niet de aftrap kon nemen besloot de scheidsrechter de wedstrijd te staken. Chili won uiteindelijk met een reglementaire 2-0.⁷⁰ De CPN betreurde het dat Nederland toen de Sovjetunie niet gesteund had door het WK te boycotten, maar nu de Spelen in het communistische Moskou waren was er opeens wel een probleem. ‘Zou men dan nu ook maar liever niet zwijgen, liever dan als eerste met Pinochet en met het moordenaarsregime in Saoedi-Arabië achter Carter te gaan staan of, liever gezegd, te kruipen’, aldus fractievoorzitter Marcus Bakker.⁷¹

De PSP kwam met eenzelfde soort argument. ‘Afghanistan en het schenden van de mensenrechten in de Sovjet-Unie is verwerpelijk, (...) maar evenmin uniek in de wereld (...) Met deze overwegingen als uitgangspunt is het mijns inziens niet te loochenen dat een aantal van de reacties in het Westen zeer overtrokken is, met name die van de VS.’ Dit was echter niet de reden waarom de PSP tegen een boycot was. Dat was namelijk, ‘omdat wij als Nederland met de Sovjet-Unie een heel vijandige relatie hebben, die tot uitdrukking komt in het wederzijdse krankzinnige en levensgevaarlijke bewapeningsniveau. In dit kader moet het opvoeren van de spanning, ook in de vorm van een dergelijke boycot, als een gevaarlijke daad

⁶⁹ Handelingen Tweede Kamer, ‘Behandeling van de brief van de Minister en de Staatsecretaris’, 30 januari 1980, 2598.

⁷⁰ NOS, ‘WK 1974: het trauma van Oranje’ (versie 3 juni 2014) <http://nos.nl/wk2014/artikel/656109-wk-1974-het-trauma-van-oranje.html> (20 juni 2014).

⁷¹ Handelingen Tweede Kamer, ‘Behandeling van de brief van de Minister en de Staatsecretaris’, 30 januari 1980, 2589.

worden beschouwd.⁷²

De PPR had duidelijk de meeste moeite om tot een standpunt over een boycot te komen. De emotie zei volgens de PPR dat Nederland de Spelen moest boycotten, maar het verstand zei van niet. De reden was ongeveer gelijk aan die van de PSP: ‘Als wij dit spel meespelen houdt dat enorme risico's in voor de wereldvrede. En daarom kan de PPR-fractie niet instemmen met een boycot van de Olympische Spelen en met het bevriezen van de betrekkingen, hoe moeilijk de bezetting van Afghanistan en de verbanning van Sacharov het ons ook maken.’⁷³

De CPN probeerde in het debat de anderen nog te overtuigen door aan te geven dat sporters naar Moskou gingen als sporters en niet als zendelingen. De voorstanders van een boycot deelden deze overtuiging echter niet. De rest van de Kamer volgde grotendeels de opvatting van Jan Nico Scholten (CDA) die zei dat sport en politiek niet gescheiden konden worden: ‘Een scheiding te maken tussen sport en politiek is zeker in dat land wat kunstmatig. Sport en realiteit, sport en politiek worden vrijwel nergens en zeker in Moskou niet gescheiden. Sport wordt daar in belangrijke mate juist in dienst van de politiek gezet.’⁷⁴

Alle voorstanders van een boycot waren het er over eens dat de uiteindelijke keuze om wel of niet te gaan bij de sporters en de sportbonden zelf moest liggen. Er werd echter niet nagelaten om de sporters een duwtje in de juiste richting te geven, zoals Scholten deed: ‘Staat de sport dan buiten de werkelijkheid? Hebben de sportmensen in Nederland geen verantwoordelijkheid, wanneer het gaat om de verdediging van fundamentele menselijke rechten en waarden? Dat kan toch niet zo bedoeld zijn?’⁷⁵ D66 pleitte er in het debat voor om de sporters extra voor te lichten over de mensenrechtenschendingen in de Sovjetunie. De minister was het hier mee eens. Deze (zij het lichte) vorm van indoctrinatie was dus geoorloofd om de sporters in de richting van een boycot te duwen. In een tv-interview zei Van Agt daarnaast: ‘Het NOC kan beslissen, “wij gaan er wel heen,” maar ik kan mij nauwelijks voorstellen dat het NOC in zijn vrijheid zou besluiten in afwijking van een herhaalde uitspraak van de volksvertegenwoordiging.’⁷⁶

Tijdens het debat in januari besloot men om in april of mei nog eens een debat te houden, omdat de situatie in Afghanistan en in de Sovjetunie dan veranderd zou kunnen zijn. Toen dit debat op 14 mei plaatsvond was er echter weinig veranderd. Het lijkt er dan ook op

⁷² Handelingen Tweede Kamer, ‘Behandeling van de brief van de Minister en de Staatsecretaris’, 30 januari 1980, 2597.

⁷³ Ibidem, 2592.

⁷⁴ Ibidem, 2586.

⁷⁵ Ibidem, 2585.

⁷⁶ *Andere Tijden*, fragment van minuut 13:15 tot 13:40.

dat dit debat alleen maar gehouden werd om de druk op de sportwereld op te voeren. Marcus Bakker van de CPN had dit al tijdens het debat door: ‘Wij hadden aan dit debat geen behoefte. De enige zichtbare reden ervoor is, openlijke politieke pressie uit te oefenen op sporters, sportorganisaties en het Olympische Comité om niet deel te nemen aan de Olympische Spelen in de Sovjet-Unie.’⁷⁷ Een brief van de Amerikaanse president aan Dries van Agt beaamde dat. Een paar dagen voordat het debat plaatsvond schreef Carter namelijk aan Van Agt: ‘*I am writing to you again on the Olympic issue, because of the need for western solidarity on this important matter. During the next few days, I urge that you take steps to have the Dutch government provide public and private advice to your own Olympic committee against sending a Dutch team to Moscow.*’⁷⁸ Het lijkt er dan ook op dat de enige functie van het debat op 14 mei inderdaad het uitoefenen van druk op de sportwereld was.

De standpunten van de meeste partijen waren immers niet veranderd, net zoals de situatie in de Sovjetunie en Afghanistan niet veranderd was. Alleen de PvdA had zijn mening bijgesteld, of tenminste een deel van de partij, zo vertelde Relus ter Beek: ‘Een deel van mijn fractie meent dat de situatie van de mensenrechten in de Sovjet-Unie het onmogelijk maakt, aan de Olympische Spelen deel te nemen. Dit deel van mijn fractie onderkent het risico en betreurt het dat in de internationale discussie over de boycot de argumenten betreffende de mensenrechten niet of nauwelijks worden gehoord, maar meent dat het risico kan worden genomen. Een ander deel meent dat dit risico niet kan worden genomen en is van mening dat een verdere verscherping en confrontatie moet worden vermeden. Dit deel acht de risico's voor de ontspanning te groot en is daarom tegenstander van een boycot van de Olympische Spelen.’⁷⁹ 28 van de 53 Kamerleden van de PvdA stemden uiteindelijk samen met de CPN, PPR en PSP tegen een boycot, maar een overgrote meerderheid in de Kamer bleef een boycot steunen.⁸⁰

Erica Terpstra: een sportvrouw in de politiek

Eén Kamerlid had meer recht van spreken over de Olympische Spelen dan alle andere Kamerleden. De zwemster Erica Terpstra won in 1964 namelijk zilver en brons op de Olympische Spelen in Tokio (respectievelijk op de 4x100 meter wisselslag en de 4x100 meter

⁷⁷ Handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal: ‘Behandeling van de brief van de Minister van Buitenlandse Zaken en de Staatsecretaris van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk over het onderwerp “boycot Olympische Zomerspelen Moskou 1980”’, 14 mei 1980, 4731-4744, 4737.

⁷⁸ Andere Tijden: Boycot Olympische Spelen Moskou (VPRO), 20 maart 2008, fragment van minuut 12:42 tot 13:15.

⁷⁹ Handelingen Tweede Kamer: ‘Behandeling van de brief van de Minister en de Staatsecretaris’, 14 mei 1980, 4737.

⁸⁰ Ibidem, 4741.

vrije slag) en ze deed ook mee aan de Spelen van 1960 in Rome. Na haar sportcarrière kwam ze in 1977 in de Tweede Kamer te zitten namens de VVD. Tot 2003 zou ze Kamerlid blijven, met een onderbreking van vier jaar (1994-1998) waarin ze staatsecretaris voor Volksgezondheid, Welzijn en Sport was in het kabinet-Kok I.

In 1980 volgde zij de lijn van de regering en steunde dus een boycot. In een interview zei ze: ‘we hebben er voor gevochten tot en met, maar Moskou maakt het ons onmogelijk om nu nog de dialoog open te houden. Ze snijden hem aan alle kanten af. Met een bloedend hart, en dat kan ik u zeggen, ik ben er emotioneel reuze mee bezig. Toch moet ik zeggen: we kunnen gewoon niet nu nog naar Moskou, in deze situatie.’⁸¹ Opmerkelijk genoeg was Terpstra in 2008 een heel andere mening toegedaan. In 2008 werden de Spelen in Peking georganiseerd en onder leiding van de cabaretier Erik van Muiswinkel ontstond er toen ook een protest tegen de Nederlandse deelname. Ook China zou de mensenrechten niet respecteren en Nederland diende daar niet te gaan sporten, zo redeneerden Van Muiswinkel en de zijnen. Erica Terpstra was van 2003 tot 2010 voorzitter van het NOC*NSF en zij reageerde als volgt in gesprek met Van Muiswinkel: ‘Wat mij niet bevalt, dat is dat u de verantwoordelijkheid opeens dropt bij die sporters en daarmee in feite de sport misbruikt.’⁸² Een kleine dertig jaar eerder deed Terpstra precies hetzelfde. Het kan verkeren.

Een Westers alternatief?

In januari 1980 hadden de Verenigde Staten nog geprobeerd om de Zomerspelen van Moskou te laten verplaatsen naar Athene, maar binnen het IOC voelde eigenlijk niemand daar iets voor. Daarnaast was op organisatorisch en financieel terrein het verplaatsen van de Spelen op zo’n korte termijn vrijwel onmogelijk. De enige optie die Carter toen nog zag was het boycotten van de Spelen in Moskou.

In Washington ontstond al snel nadat Carter had aangekondigd de Spelen in Moskou te boycotten echter het idee om een alternatief toernooi te organiseren voor de Westerse landen, het *International Sport Festival*. Volgens de Amerikaanse regering zouden atleten eerder geneigd zijn om Moskou te boycotten als er een alternatief voor handen was en op deze manier zou de jarenlange voorbereiding en training van de boycottende sporters niet voor niets geweest zijn. In een kleine kring van landen waarvan de regeringen de boycotpolitiek van de Verenigde Staten steunden werd overleg gepleegd over dit alternatief. De Bondsrepubliek Duitsland, Frankrijk (het enige land in dit rijtje waarvan de regering niet

⁸¹ *Andere Tijden*, fragment van minuut 7:44 tot 8:03.

⁸² *Ibidem*, fragment van minuut 1:08 tot 1:27.

opriep tot een boycot), Groot-Brittannië, Italië, Nederland, Noorwegen, Canada, Australië, Japan, Saoedi-Arabië, Maleisië en Kenia werden uitgenodigd voor overleg op het Witte Huis. Alleen Nederland, Groot-Brittannië, Australië en Canada gingen echter op deze uitnodiging in.

Erg enthousiast was de Nederlandse regering niet over dit Amerikaanse plan, zeker niet nadat veel uitgenodigde landen verstek lieten gaan. Ook was de Nederlandse regering bang dat er op deze manier één Spelen zou komen voor de Oostbloklanden en één voor de Westerse landen. Op deze manier zou het gat tussen Oost en West alleen maar groter worden. Toen de Nederlandse sportbonden werden geraadpleegd over dit plan voelden zij er evenmin weinig voor. Daarnaast wisten de Verenigde Staten niet voldoende draagvlak te creëren voor hun plan. Frankrijk, West-Duitsland en Italië, drie grote Europese (sport)landen zagen er bijvoorbeeld niets in. In maart liep een grote conferentie in Geneve over deze alternatieve Spelen op een fiasco uit. Nadat onder andere het NOC en de Britse en Australische Olympische comités hadden laten weten wel naar Moskou af te reizen stierf het plan een stille dood. In Nederland werd het plan ook eigenlijk nooit serieus genomen. De enige winnaar was de propagandamachine van de Sovjetunie, die maar al te graag gebruik maakte van dit mislukte Amerikaanse plan.⁸³

⁸³ Alfred E. Senn, *Power, Politics and the Olympic Games. A history of the power brokers, events, and controversies that Shaped the Games* (Leeds 1999) 178-180; Biesmans, *(Niet) Deelnemen is belangrijk*, 51-54.

Hoofdstuk 4

De sportwereld en de boycot

De gedragsregels voor sporters in Moskou

Na de oprichting van COSEM was al duidelijk geworden dat het NOC vond dat sport en politiek gescheiden moesten blijven. In dit standpunt dreigde het NOC echter door te slaan. In juni 1979 begon men binnen de organisatie namelijk in het geheim te werken aan een aantal gedragsregels voor de sporters in Moskou. Het NOC wilde de sporters hiermee onder andere verbieden om politieke activiteiten te ondernemen tijdens hun verblijf in Moskou. In oktober 1979 versprak de *chef de mission* Bram Leeuwenhoek zich en kwam dit plan in de openbaarheid. De reacties waren niet mild. Iedere krant keurde het plan van het Olympisch Comité af. ‘Dit slaat natuurlijk nergens op (...) Nederlandse sportmensen zijn volwassen en vrije burgers, die voor hun mening mogen uitkomen.’⁸⁴ Zo schreef *De Telegraaf*. Het *Nederlandse Dagblad* sprak van naïviteit bij het NOC.⁸⁵ Het *Dagblad van het Noorden* ging nog een stap verder en schreef: ‘Sinds het Franse Olympische Comité in 1936 zijn atleten opdracht gaf om bij binnenkomst in het stadion van Berlijn de Hitlergroet te brengen, is dit de grootste lafbekkerij, labbekakkerij, en collaboratie met een stel dictatoriale schavuiten, die wij op dit gebied gezien hebben.’⁸⁶ *Het Vrije Volk* spande de kroon: ‘Het Nederlands Olympisch Comité gedraagt zich als Nederlanders in de bezettingstijd die al joden ontsloegen voordat de Duitsers erom hadden gevraagd. (...) Als de heren van het NOC na afloop van de Olympische Spelen nu eens gewoon in Moskou bleven?’⁸⁷

Naast de media waren ook de sporters en sportbonden zelf allerminst te spreken over deze gedragsregels. ‘Verreweg de meeste topsporters’ die in training waren voor de Spelen in Moskou reageerden volgens *De Telegraaf* met verbazing en ongeloof op het plan van het NOC. COSEM-lid en hockeyer Paul Litjens stond ‘zeer afwijzend’ tegenover het plan en noemde het ‘beneden alle peil.’⁸⁸ Hij vond ‘het zelfs een grote vergelijking vertonen met het onderteken van een niet-Joodverklaring.’⁸⁹ De hockeysters Toos Bax en Marjolein Bianchi kraakten het plan eveneens af en noemden het ‘een zuivere inbreuk op je persoonlijke

⁸⁴ Auteur onbekend, ‘Dit kan niet’, *De Telegraaf*, 05-10-1979.

⁸⁵ A. van Hijum, ‘De naïviteit van het NOC’, *Nederlands Dagblad*, 05-10-1979.

⁸⁶ Ger Vaders, ‘Het N.O.C. en de collaboratie’, *Nieuwsblad van het Noorden*, 05-10-1979.

⁸⁷ Herman Wigbold, ‘Kruiperigheid’, *Het Vrije Volk*, 04-10-1979.

⁸⁸ Auteur onbekend, ‘Litjens: “NOC-eis beneden alle peil”’, *Het Vrij Volk* 05-10-1979.

⁸⁹ Auteur onbekend, ‘Topsporters contra NOC’, *De Telegraaf*, 05-10-1979.

vrijheid.⁹⁰ Jos Hermens (hardloper), Sylvia Barlag (vijfkampster) en Johan Heijns (springruiter) lieten eveneens weten nooit die verklaring te zullen tekenen.⁹¹ De succesvolle Nederlandse hordeloper Harry Schulting verscheen uit protest tegen de gedragsregels met een pleister over zijn mond geplakt voor de camera tijdens een interview. Hij vond dat het NOC hem de mond probeerde te snoeren. Ook de sportbonden lieten zich negatief uit over de gedragsregels. Zo liet de Koninklijke Nederlandse Atletiek Unie al direct weten niet achter het plan van het NOC te staan.⁹² Er waren echter ook veel sporters die het weinig kon schelen. De wielrenner Ad Wijnands zei bijvoorbeeld: ‘Ik interesseer me niet voor politiek. Niet in Nederland, dus zeker niet in Moskou. Bovendien heb ik tijdens de Olympische Spelen andere dingen aan mijn hoofd. Ik moet zo hard mogelijk fietsen.’⁹³ Sporters die achter het plan van het NOC stonden om een gedragscode in te stellen waren er niet. Tenminste, zij zijn in de media niet terug te vinden.

De politiek voelde evenmin iets voor het plan van het NOC. Het COSEM dacht ten eerste dat de gedragscode onwettig was: ‘Het is in strijd met de grondbeginselen van het recht. Met het verdrag van Helsinki.’ Ten tweede vond het COSEM de gedragscode hypocriet: ‘De hoge heren van het NOC (...) verbieden sportmensen contact te zoeken met dissidenten, maar zelf zullen ze wel op de eretribune staan om handjes te schudden met Brezjnev. Alsof dat geen politiek is!’ Als het doel van het NOC was om sport en politiek echt gescheiden te houden moesten dus ook de bestuurders van het NOC thuisblijven, zo redeneerde het COSEM.⁹⁴ Erica Terpstra voegde daar namens de VVD nog aan toe dat het NOC er altijd op hamerde dat sport, en de Olympische Spelen in het bijzonder, verboedert. Als de Nederlandse sporters monddood gemaakt werden kon er ook geen sprake zijn van verboedering, vond ze. Daarnaast dacht Terpstra ook dat de gedragsregels onwettig waren, omdat zij de vrijheid van meningsuiting van de Nederlandse sporters beperkten. Terpstra vond overigens wel dat het NOC mocht eisen van de sporters dat zij niet tijdens de sportevenementen politieke statements mochten maken, zoals de *Black Power salute* van de Spelen in Mexico in 1968.⁹⁵ Ook de staatsecretaris van CRM liet weten dat de gedragsregels de vrijheid van meningsuiting aantastte en hij vond het plan van het NOC dan ook

⁹⁰ Auteur onbekend, ‘Topsporters contra NOC’, *De Telegraaf*, 05-10-1979.

⁹¹ Auteur onbekend, ‘Dit kan niet’, *De Telegraaf*, 05-10-1979; Van Hijum, ‘De naïviteit van het NOC’, *Nederlands Dagblad*, 05-10-1979.

⁹² Auteur onbekend, ‘Topsporters contra NOC’, *De Telegraaf*, 05-10-1979.

⁹³ Auteur onbekend, ‘Ad Wijnands: “Ik interesseer me niet voor politiek”’, *Limburgsch Dagblad*, 05-10-1979.

⁹⁴ Auteur onbekend, ‘Topsporters contra NOC’, *De Telegraaf*, 05-10-1979.

⁹⁵ Auteur onbekend, ‘Erica Verkerk-terpstra over NOC-maatregel: “Topsporters moeten kunnen praten”’, *Nieuwsblad van het Noorden*, 06-10-1979.

onaanvaardbaar.⁹⁶

Op 5 oktober 1980 hield het NOC-bestuur een spoedberaad naar aanleiding van de felle kritiek. De uitkomst van dit spoedberaad was dat er vastgehouden werd aan het plan.⁹⁷ Na overleg met staatssecretaris Wallis de Vries trok het NOC vijf dagen later echter alsnog zijn plan in. De kritiek was te fel en kwam uit alle hoeken van de samenleving. Daarnaast waren er eigenlijk geen voorstanders van het plan te bespeuren in het publieke debat. Werkelijk iedereen, zowel uit de media, de sportwereld als de politiek, was tegen en het NOC kon bijna niet anders dan het plan terugtrekken. Had het Olympisch Comité echter toch besloten zijn plannen door te voeren, dan waren er hoogstwaarschijnlijk juridische stappen genomen vanuit de politiek om de vrijheid van meningsuiting te beschermen.⁹⁸

Het standpunt van de sportwereld voor het regeringsadvies

Na het debacle van de gedragsregels nam het NOC zich voor om alleen nog te focussen op datgene waar het voor bedoeld was, namelijk topsport bedrijven tijdens de Olympische Zomerspelen in Moskou. Het NOC bleef bij het standpunt dat sport en politiek gescheiden moesten blijven. Op geen enkel moment zou het dan ook achter een boycot van de Spelen staan.

In de eerste weken van januari, dus voordat er vanuit de regering en de volksvertegenwoordiging een advies kwam, toonde de sportwereld zich al fel tegen een boycot. De vicevoorzitter van het NOC, Jaap van der Krol, noemde een boycot bijvoorbeeld 'het meest smerige woord dat in de Olympische sportbeweging gehanteerd kan worden.' Van der Krol had verder slechte herinneringen aan een eerdere Nederlandse boycot. 'Ik denk nog altijd met een vieze smaak in mijn mond terug aan 1956 toen ook Nederland zich voor een boycot van de Spelen in Melbourne uitsprak,' zo zei hij.⁹⁹ Van der Krol doelde hiermee op de Olympische Spelen in Melbourne. Nederland had die Olympische Spelen namelijk geboycot, omdat men niet samen met de Sovjetunie aan hetzelfde toernooi wilde meedoen. De Sovjetunie had eerder dat jaar namelijk op bloedige wijze de Hongaarse Opstand neergeslagen. In het westen werd met afgrijzen gereageerd op deze daad van de Sovjetunie. Nederland, Spanje en Zwitserland besloten uit protest tegen de Sovjetunie om niet deel te nemen aan de Spelen. Alle grote westerse landen deden echter wel gewoon mee aan de Spelen en de Nederlandse boycot werd en wordt dan ook beschouwd als een grote vergissing.

⁹⁶ Auteur onbekend, 'Willes de Vries: "Onaanvaardbaar"', *De Telegraaf*, 06-10-1979.

⁹⁷ Auteur onbekend, 'NOC houdt been stijf', *De Telegraaf*, 06-10-1979.

⁹⁸ Auteur onbekend, 'NOC stapt af van Moskou-verklaring', *Het Vrije Volk*, 11-10-1979.

⁹⁹ Auteur onbekend, 'Boycot Spelen', *De Telegraaf*, 07-01-1980.

De Telegraaf hield in dezelfde periode een enquête onder de sportbonden die aangesloten waren bij het NOC. Zeven bonden gaven aan faliekant tegen een boycot te zijn. Twaalf bonden hadden nog geen officieel standpunt geformuleerd, maar volgens *De Telegraaf* liet een deel van die bonden wel informeel doorschemeren dat ook zij tegen waren. Geen enkele bond gaf aan voor een boycot te zijn. De bonden die tegen waren hadden daarvoor een drietal argumenten. Ten eerste vonden vier bonden dat sport en politiek gescheiden moesten blijven (Paardrijden, atletiek, boksen, basketbal). De judobond vond het daarnaast hypocriet om deze Spelen wel te boycotten, maar andere sportevenementen en contacten met dubieuze landen uit het verleden niet. De basketbalbond gaf aan dat ‘we niet dezelfde fout moeten maken als in 1956, toen we onszelf isoleerden.’ De bonden van het schermen en het gewichtheffen waren ook tegen een boycot, maar gaven daar in de enquête geen duidelijke reden voor.¹⁰⁰

Discussie in de sportwereld na het regeringsadvies

Het advies van de regering om niet naar Moskou af te reizen werd het NOC al op 25 januari meegedeeld, zelfs nog drie dagen voordat de Tweede Kamer werd geïnformeerd. Op die dag ging het bestuur van het NOC in gesprek met premier Van Agt, minister Van der Klaauw en staatssecretaris Wallis de Vries. Zij lieten weten dat de regering voor een boycot was, maar maakten tegelijk duidelijk dat de uiteindelijke keuze bij de sportwereld zelf zou komen te liggen. Daar werd echter nog aan toegevoegd dat zij er van uit gingen dat het NOC niet in strijd met de opvattingen van de regering en een groot deel van de volksvertegenwoordiging zou handelen, een uitspraak die Van Agt later ook in de media zou herhalen.

Binnen het NOC werd na dit gesprek met de regering een bijzondere bestuursvergadering belegd om te overleggen hoe het in dit geval moest handelen. De uitkomst van deze vergadering werd in een brief aan de Tweede Kamer meegedeeld. Het Olympisch comité liet weten aan de Kamer dat zij het advies van de regering als een ‘belangrijk feit’ beschouwden, maar tegelijkertijd liet het weten uiterst beducht te zijn voor politieke inmenging. De factor die volgens het NOC dan ook de doorslag moest geven in de beslissing om de Spelen wel of niet te boycotten was de mate waarin er nog sprake was van een normale sportbeoefening in Moskou. De politiek werd zodoende geheel buiten beschouwing gelaten. Het moest een sportieve beslissing zijn.

Het NOC liet in de brief ook weten enkele bezwaren tegen een boycot te hebben. De

¹⁰⁰ Auteur onbekend, ‘Uit exclusieve Telesport-enquête blijkt: Geen boycot Moskou’, *De Telegraaf*, 12-01-1980.

sportwereld zou door een brede westerse boycot verscheurd kunnen worden in een Oostelijk en Westelijk blok. De Olympische gedachte van verbroedering zou dan verleden tijd zijn. Ook zouden de sporters jarenlang voor niets dag in dag uit getraind hebben. Het offer dat de atleten moesten brengen en de schade die mogelijk aan de internationale sportwereld werd toegebracht zou alleen gerechtvaardigd kunnen worden als een boycot veel resultaat zou hebben. Het NOC achtte het onwaarschijnlijk dat het resultaat in dit geval op zou wegen tegen de offers die gemaakt moesten worden. Het comité was ook om een andere reden terughoudend als het over een boycot ging en dat was de slechte herinnering aan de boycot van 1956. Het NOC maakte duidelijk dat Nederland in 1980 geen overhaaste beslissingen moest nemen en af moest wachten wat andere landen deden: ‘overigens zal het duidelijk zijn dat een boycot van slechts enkele landen, zoals in Melbourne, opnieuw volkomen zinloos is’, schreef het NOC aan de regering.¹⁰¹

De brief van het NOC aan de Kamer bevat nog een ander interessant element. Het NOC liet namelijk weten: ‘vanuit het gezichtspunt van de sport is het beeld van de USSR niet zodanig veranderd, dat er aanleiding zou kunnen zijn om de eerdere keuze aan de Olympische Spelen van 1980 in Moskou deel te nemen te herzien.’¹⁰² Waar voor de politiek de verbanning van Sacharov de druppel was die de emmer deed overlopen, daar zag het NOC blijkbaar geen breekpunt met de eerdere acties van de Sovjetunie. In het Kamerdebat op 30 en 31 januari werd door verschillende Kamerleden verontwaardigd gereageerd op deze opstelling van het NOC. ‘Ik vraag me af wat er dan wel zou moeten gebeuren, wil tot aanleiding van een herziening sprake zijn’, zo zei Jan Nico Scholten bijvoorbeeld.¹⁰³

Op 2 februari werd tijdens een vergadering met 26 vertegenwoordigers van een aantal sportbonden die aangesloten waren bij het NOC unaniem besloten om de beslissing om wel of niet naar Moskou te gaan uit te stellen. De herinnering aan de mislukte boycot van 1956 was in de sportwereld duidelijk nog springlevend, want ook nu werd er weer aan gerefereerd. Men was van mening dat ‘Nederland in deze niet voorop moet lopen met betrekking tot het kenbaar maken van een standpunt. Verwezen wordt in dezen naar de achteraf te betreuren situatie rond de Olympische Spelen in 1956 in Melbourne.’ Zo staat te lezen in het verslag van de vergadering. Ook werd besloten dat elke aangesloten sportbond zelf mocht kiezen of zij wel of niet naar Moskou zou gaan. Het NOC legde zo de verantwoordelijkheid van een mogelijke boycot bij de individuele sportbonden. Aanvankelijk zou de beslissing om wel of

¹⁰¹ Haverkamp, *De politieke Spelen?*, 105; Biesmans, *(Niet) Deelnemen is belangrijk*, 105.

¹⁰² Handelingen Tweede Kamer: ‘Behandeling van de brief van de Minister en de Staatsecretaris’, 30 januari 1980, 2585.

¹⁰³ *Ibidem*, 2585.

niet naar Moskou te gaan op 7 mei genomen worden, maar er werd besloten om dit door te schuiven naar 19 mei om nog iets langer de kat uit de boom te kunnen kijken.¹⁰⁴

Het besluit van de sportbonden

Het uitstellen van de beslissing tot in mei had in ieder geval als effect gehad dat een tweede ‘Melbourne’ voorkomen werd. In april had het Amerikaanse Olympisch Comité namelijk al (onder zware politieke druk van Carter) met een grote meerderheid besloten om niet naar de Spelen te gaan. 1604 leden stemden voor een boycot, 797 stemden tegen. Op 15 mei nam het West-Duitse Olympische Comité dezelfde beslissing, toen 59 leden voor een boycot stemden en 40 tegen.¹⁰⁵ Deze twee landen waren op de Zomerspelen van 1976 goed geweest voor maar liefst 133 medailles, hun besluit om de Spelen te boycotten kwam dan ook hard aan in de sportwereld. Nederland hoefde niet langer bang te zijn om er opnieuw vrijwel alleen voor te staan als de Spelen zouden worden geboycot en een definitieve beslissing hoefde niet langer uit te blijven.

Drie dagen voor de allesbeslissende ledenvergadering kwamen de bestuurders van het NOC bij elkaar om een advies aan de leden voor te bereiden. Alle sportbonden die aangesloten waren bij het NOC moesten op 19 mei zelf beslissen of zij wel of niet naar Moskou wilden, maar het bestuur van het comité wilde wel een advies meegeven aan de leden. Drie uur voordat de bestuurders van het NOC samenkwamen stuurde Van Agt nog een brief waarin hij het bestuur dringend verzocht om ‘de opvatting die de volksvertegenwoordiging en de regering bij herhaling hebben uitgesproken in acht te nemen bij uw beslissing.’¹⁰⁶ Hierboven is al beschreven dat het Kamerdebat van 14 mei waarschijnlijk ook alleen als doel had om de besluitvorming van het NOC te beïnvloeden. De politiek bleef zo dus tot het laatste moment druk uitoefenen op de sportwereld. Het enige bestuurslid dat in de loop van de maanden gezwicht was voor die druk was de voorzitter, Koos Idenburg.

Al eerder, op 8 april, had Idenburg namelijk een motie ingediend bij het bestuur van het NOC waarin hij een aantal motieven aankaartte om niet naar Moskou te gaan. ‘Waaraan zouden sporters het recht kunnen ontnemen om zich niet te bekommeren om agressie, mishandeling en vrijheidsberoving’, schreef hij.¹⁰⁷ Opeens volgde Idenburg de lijn van de volksvertegenwoordiging en de regering en had hij zijn standpunt dat sport en politiek

¹⁰⁴ Haverkamp, *De politieke Spelen?*, 106; Biesmans, *(Niet) Deelnemen is belangrijk*, 47-48.

¹⁰⁵ Hulme, Jr., *The Political Olympics*, 36.

¹⁰⁶ Haverkamp, *De politieke Spelen?*, 113.

¹⁰⁷ *Ibidem*, 110.

gescheiden moesten blijven losgelaten. Hij vond dat op sportief gebied het toernooi te sterk gedevalueerd was en dat sport niet los stond van politiek.¹⁰⁸ Idenburg was echter het enige bestuurslid van het NOC dat van gedachten was veranderd. Gedurende de bestuursvergadering op 16 mei was Idenburg dan ook de enige die tegen het advies om wel naar de Spelen te gaan stemde. Tijdens de ledenvergadering op 19 mei bracht Idenburg als voorzitter netjes het advies om wel naar Moskou te gaan over aan de sportbonden. Hij maakte echter ook van de gelegenheid gebruik om te zeggen dat hij persoonlijk voor een boycot was, omdat sporters niet alleen hun verantwoordelijkheden hadden als sporters, maar ook als mens. Zijn woorden hadden weinig succes.

Er waren 23 sportbonden aanwezig bij de vergadering. Elke bond had drie stemmen en ook de acht bestuursleden van het NOC hadden een stem. Er werden maar liefst 49 stemmen voor deelname aan de Spelen uitgebracht en slechts 19 tegen (9 leden onthielden zich van stemmen). De 19 stemmen voor een boycot waren de voorzitter Idenburg, de Koninklijke Nederlandse Hockeybond, Stichting Nederlandse Hippische Sportbond, Stichting Moderne Vijfkamp, Nederlandse Ski Vereniging, de Koninklijke Nederlandse Wielrenunie en het Koninklijk Nederlands Gymnastiekverbond. De hockeybond en de hippische bond besloten om niet te gaan omdat het toernooi door de boycot van sterke landen te ver gedevalueerd was en deelname sportief gezien niet veel meer waard was.¹⁰⁹ In het geval van het hockeytoernooi was dit overduidelijk. Er mochten 12 landen deelnemen in 1980, net zoals in 1976 en 1984. Vijf van de twaalf deelnemende landen van de Spelen in 1976 (West-Duitsland, Pakistan, Maleisië, Argentinië en Canada) en zes van de landen die deelnamen aan de Spelen in 1984 (de vijf van 1976 en de Verenigde Staten) boycotten de Spelen in Moskou.

De boycot van de andere vier bonden had geen effect op de Nederlandse deelnemers in Moskou. Veel mensen denken bij Moskou weliswaar direct aan lage temperaturen en sneeuw, maar toch werd er tijdens de Zomerspelen niet geskied in Moskou. De stem voor een boycot van de Skibond was dan ook weinig waard. Op het onderdeel moderne vijfkamp had Nederland zich niet geplaatst en ook de Nederlandse turnploeg wist in 1979 al dat die zich niet geplaatst had voor de Spelen. Het besluit van deze twee bonden om de Spelen te boycotten had dus geen enkel effect op het aantal Nederlanders dat in Moskou in actie zou komen. De wielrenunie had op 19 mei voor een boycot gestemd, maar de Nederlandse wielrenners verschenen toch aan de start in Moskou. De wielerbond had namelijk aangegeven dat, ondanks het standpunt van de bond, de renners toch mochten deelnemen als zij dat

¹⁰⁸ Auteur onbekend, 'Idenburg voor boycot', *De Telegraaf*, 19-05-1980.

¹⁰⁹ Auteur onbekend, 'Oranje kleurloos op Ol. Spelen', *De Telegraaf*, 20-05-1980.

wensten. Adrie van der Poel werd knap zevende in zijn eerste grote wedstrijd. Al met al kan dus gezegd worden dat geen enkele Nederlandse sporter om politieke redenen de Olympische Spelen van Moskou aan zich voorbij liet gaan. De hockeyers en de ruiters bleven thuis uit sportieve overwegingen, niet uit politieke.¹¹⁰

In politiek Den Haag werd vanzelfsprekend teleurgesteld gereageerd op dit besluit van het NOC. Van Agt noemde het besluit een ‘nederlaag voor de rechten van de mens’ en betreurde het dat de sportbonden een herhaalde uitspraak van de volksvertegenwoordiging naast zich neerlegden. Dat ook niet geluisterd werd naar sovjetdissidenten die opgeroepen hadden om niet naar Moskou te gaan vond Van Agt nog schrijnender. Ook minister Van der Klaauw betreurde het dat mensenrechten, vrede en veiligheid blijkbaar ondergeschikt waren aan de belangen van de sportbonden.¹¹¹ Het bleef niet alleen bij woorden. De regering gaf het personeel op de ambassade in Moskou de opdracht om op geen enkele wijze in aanraking te komen met de Spelen. Ook de tweede ambassadesecretaris Pieter Jan Wolthers die was aangesteld als Olympisch attaché mocht het NOC niet meer bijstaan tijdens hun verblijf in Moskou.¹¹²

Het NOC ging overigens niet geheel voorbij aan de grieven van de politiek. Samen met de andere lidstaten van de EEG werd afgesproken om niet onder de nationale vlag deel te nemen aan het toernooi, maar onder de Olympische vlag. De enige lidstaat die hier niet aan meedeed was Griekenland (en natuurlijk West-Duitsland omdat zij de Spelen boycotten). Bij de openings- en sluitingsceremonie zou de Nederlandse vlag dus niet te zien zijn en ook bij de uitreiking van medailles aan Nederlandse sporters zou dat het geval zijn. Het volkslied zou bij een gouden medaille eveneens achterwege blijven. In plaats daarvan zou de Olympische hymne gespeeld worden. In totaal deden vijftien landen op deze manier mee aan de Spelen.¹¹³ Op deze symbolische manier wilde het NOC laten zien dat alle nationale en politieke tendensen voor de Nederlandse sporters niet telden. Het wonderbaarlijke geval deed zich dankzij deze maatregel voor dat er een medaille uitreiking werd gehouden op de Spelen waarbij geen nationale vlaggen werden gehesen en er geen volkslied werd gespeeld. Bij het baanwielrennen werd de 4.000 meter individuele achtervolging eindigden een Zwitser, een Fransman en een Deen op het podium.

¹¹⁰ Auteur onbekend, ‘Eindelijk turngoud voor Sovjet-Unie’, *Limburgsch Dagblad*, 07-12-1979; Auteur onbekend, ‘Toch naar Moskou’, *Nieuwsblad van het Noorden*, 20-05-1980.

¹¹¹ Auteur onbekend, ‘Beslissing NOC is nederlaag voor de rechten van de mens’, *Nederlands Dagblad* 21-05-1980.

¹¹² Auteur onbekend, ‘Nederlandse ambassadeur niet in Moskou tijdens de Spelen’, *Nieuwsblad van het Noorden*, 07-07-1980.

¹¹³ De vijftien landen waren Andorra, Australië, België, Denemarken, Frankrijk, Groot-Brittannië, Ierland, Italië, Luxemburg, Nederland, Portugal, Puerto Rico, San Marino, Spanje en Zwitserland.

De mening van de sporters

De topsporters zelf hielden zich voor het grootste deel buiten de discussie. Veel van hen waren niet bezig met politiek en waren dag in dag uit aan het trainen. Een klein gedeelte van de sporters liet zich echter wel horen in de media. De Nederlandse topsporters die zich in de media lieten horen waren eensgezind in hun opstelling tegenover een boycot. Bijna iedere sporter was tegen een boycot. In de media gaf slechts één topsporter aan niet helemaal tegen een boycot te zijn, maar zij was evenmin uitgesproken voor een boycot. Daarnaast was er één topsporter die bedankte voor deelname aan de Spelen in Moskou.

De atleten lieten weten zich achter de opstelling van de Nederlandse Atletiek Unie te scharen. De KNAU had zich, in overleg met het IAAF uitgesproken tegen een boycot. Mieke Sterk, die in de herfst van haar atletiek carrière zat, liet in het radioprogramma *De Rode Draad* haar mening horen. Zij dacht dat een boycot geen effect zou hebben. De situatie van de dissidenten zou er niet door verbeteren en de propagandamachine van de Sovjets zou de boycot op zo'n manier uitleggen aan het Russische volk dat het Westen er juist slechter af kwam dan wanneer zij wel naar Moskou zouden gaan. De hockeyer Paul Litjens deelde deze mening. Hij twijfelde net als Sterk over de effectiviteit van een boycot.¹¹⁴ Ook was Sterk van mening dat als je echt een vuist wilde maken tegen de misstanden in de Sovjetunie, dat niet alleen via de sport zou moeten gebeuren. Allerlei andere contacten (economisch, politiek, cultureel, etc.) tussen Nederland en de Sovjetunie zouden dan ook verbroken moeten worden.¹¹⁵ Teamgenoot van Litjens bij HC Kampong en bij het Nederlands elftal Tom van 't Hek dacht daar net zo over. 'Politici, die praten over „een boycot" meten altijd met verschillende maten,' zo zei Van 't Hek, 'sportlieden kun je rustig niet afvaardigen, want daar is geen geld mee gemoeid, maar als het een economische boycot betreft worden ineens andere maatstaven gehanteerd.'¹¹⁶

Andere sporters lieten weten dat zij niets met politiek te maken hadden en dat, in ieder geval voor hen sport en politiek gescheiden waren. De boomlange judoka Peter Adelaar (2 meter 13) vond dat 'ondanks al die politieke toestanden' de sport zich afzijdig moest houden. De zwemster Berber Kamstra was heel duidelijk en zei: 'ik ga om te sporten, niet voor de politiek.' 'Het enige dat ik wil is zeilen en dat is nog steeds zo,' liet de zeiler Sjoerd Vollebregt weten. In tegenstelling tot de politiek dachten sporters zelf dus vaak wel dat sport en politiek gescheiden konden blijven. De al eerder genoemde hordeloper Harry Schulting

¹¹⁴ *Aktua* (TROS) 24-01-1980.

¹¹⁵ *De Rode Draad* (VARA) 30-01-1980.

¹¹⁶ Auteur onbekend, 'Forumdiscussie Ubbo over sport en politiek. "Niet teveel varen in kielzog van Carter"', *Leeuwarder Courant*, 23-04-1980.

sprak zich eveneens uit tegen een boycot. Hij zei weliswaar ‘niet zo’n zin te hebben om te gaan sporten in zo’n sfeer, maar om nou te zeggen “ik boycot” gaat te ver. Daar heb ik te lang, 6 á 7 jaar, voor getraind.’ De kleiduivenschutter Eric Swinkels dacht er net zo over. De springruiter Johan Heins vond het raar dat men pas in 1980 opriep tot een boycot. Toen de Spelen aan Moskou werden toegewezen wist iedereen ook dat er ‘in Rusland foute dingen gebeuren.’ Hij vond dan ook dat men toen had moeten protesten, maar omdat de meeste landen toen geen bezwaar maakten vond Heins dat zij nu ook geen recht van spreken hadden.¹¹⁷

De enige topsporter die genuanceerd bleef en zich niet voor of tegen een boycot uitsprak was de roeister Liesbeth Vosmaer. Op de vraag of sport en politiek gescheiden konden blijven antwoordde zij: ‘ik vrees dat dat niet mogelijk is, omdat je als sporter niet alleen op de wereld bent.’ Toen gevraagd werd of zij dan ook voor een boycot was moest ze een antwoord schuldig blijven. Ze was niet principieel voor een boycot, maar gezien de mensenrechtensituatie in de Sovjetunie begreep ze de sentimenten voor een boycot wel. Aan de andere kant wist zij niet of een boycot van sporters veel effect zou hebben en of ze dan voor een boycot die weinig effect had wel al die jaren training zou moeten opofferen. Dit interview vond plaats op 13 mei. Toen twijfelde Vosmaer duidelijk nog of ze wel of niet aan een boycot mee zou doen. Uiteindelijk werd het viertal waarmee Vosmaer roeide niet geselecteerd door de Koninklijk Nederlandse Roeibond, omdat er onenigheid bestond over de keuze voor een bepaald type boot. Het lijkt er op of Vosmaer anders gewoon naar Moskou was gegaan.¹¹⁸

De enige sporter die uit principiële overwegingen niet naar Moskou wilde was de roeier Jacob Vos. In een brief aan de Koninklijke Nederlandse Roeibond liet hij weten dat hij het in verband met de politieke gebeurtenissen in de Sovjetunie niet op prijs stelde om uitgezonden te worden. De inval in Afghanistan en de behandeling van dissidenten in de Sovjetunie waren voor hem de reden om niet te gaan. ‘Ik mag graag sporten, maar wel in een omgeving die me aanstaat’, zo zei Vos.¹¹⁹

¹¹⁷ *Aktua* (NOS) 24-01-1980.

¹¹⁸ *Sportpanorama* (NOS) 13-05-1980.

¹¹⁹ Jacob Noordmans, ‘Wie bevrijdt sport?’, *Leeuwarder Courant*, 01-02-1980.

Hoofdstuk 5

Het publieke debat

De twee groepen die direct te maken hadden met een boycot, de politiek en de sportwereld, zijn hierboven behandeld en de standpunten van deze twee groepen zijn duidelijk. De sportwereld en politiek Den Haag zijn echter maar een klein gedeelte van de Nederlandse bevolking. De Tweede Kamer mag dan democratisch gekozen zijn en het volk vertegenwoordigen, maar ‘het argument van veel politici dat zij democratisch zijn gekozen snijdt niet zoveel hout: met die ene rode stip eens per vier jaar kan de burger zich onmogelijk uitspreken over alles wat hem als samenleving zal overkomen’, vond Eerst Kamerlid Jan Vis (D66).¹²⁰ De boycotdiscussie werd uitgebreid gevoerd in de hele samenleving. ‘In Nederland is een nieuwe godsdienstoorlog uitgebroken: voor en tegen een boycot van de Olympische Spelen,’ zo verwoordde een commentator de brede boycotdiscussie.¹²¹ In dit hoofdstuk zal de vraag centraal staan hoe er in de rest van Nederland over een boycot van de Olympische Zomerspelen in Moskou werd gedacht.

Opiniepeilingen

De meest nauwkeurige manier om dat te weten te komen is door middel van opiniepeilingen. De eerste keer dat een peiling verscheen over een mogelijke boycot van de Spelen was in september van 1979. De AVRO poneerde toen een drietal vragen aan haar kijkers. Bij de eerste vraag moesten de deelnemers aan de enquête kiezen met welke van een drietal stellingen zij het eens waren. De stellingen waren:

- A: De Olympische Spelen moeten blijven bestaan, inclusief de Olympische gedachte.
- B: De Olympische Spelen moeten, maar dan zonder de Olympische gedachte.
- C: De Olympische Spelen moeten worden afgeschaft. In plaats daarvan worden er WK's en EK's gehouden van elke sport.

Een grote meerderheid van 48% van de respondenten koos voor stelling A. 15% koos voor B

¹²⁰ Jan Vis, ‘Naar Moskou of niet’, *NRC Handelsblad*, 17-05-1980.

¹²¹ Noordmans, ‘Wie bevrijdt sport?’, *Leeuwarder Courant*, 01-02-1980.

en 14% voor C. De deelnemers van de enquête vonden het blijkbaar een moeilijk vraagstuk, want een grote groep van 23% gaf aan geen mening te hebben.

De volgende stelling was ‘sport en politiek moeten gescheiden blijven.’ Maar liefst 73% van de respondenten gaf aan het hier mee eens te zijn. 20% koos voor de mogelijkheid ‘voor; tenzij de mensenrechten in het geding komen.’ 6% dacht dat sport en politiek nooit te scheiden waren en 1% had geen mening. De laatste stelling was ‘moet Nederland naar de Olympische Spelen in Moskou gaan?’ Een meerderheid van 48% vond van wel. Slechts 22% vond dat Nederland niet moest gaan. Dit was duidelijk opnieuw een moeilijke vraag, want 30% had geen mening.¹²²

Op 20 januari 1980 verscheen opnieuw een opiniepeiling over de Nederlandse deelname aan de Olympische Spelen, dit keer gehouden door de NOS. De verbanning van Sacharov was op het moment van peilen nog niet algemeen bekend bij de Nederlandse bevolking, maar de oproep van Carter voor een boycot wel. Op de vraag of de Nederlandse sporters wel of niet naar Moskou moesten gaan gaf 66% van de ondervraagden aan van wel. 11% vond dat Nederland niet moest gaan en 13% vond dat Nederland alleen onder bepaalde voorwaarden kon meedoen. De belangrijkste voorwaarde was dat de positie van dissidenten in de Sovjetunie moest verbeteren door deel te nemen aan de Spelen. 10% had geen mening. In vergelijking met de peiling in 1979 is het opvallend dat de groep die geen mening had aanzienlijk kleiner is geworden. Het lijkt er op dat een groot deel van de mensen die in 1979 geen mening hadden in januari van 1980 tegen een boycot waren geworden. De vraag of sporters in Moskou aandacht moesten besteden aan de mensenrechten werd tijdens deze enquête ook gesteld. 46% van de respondenten gaf aan het daar mee eens te zijn. In 1979 vond nog 73% dat sport en politiek altijd gescheiden moesten blijven. Deze groep was dus duidelijk geslonken.¹²³ Hieronder zal blijken dat zowel de AVRO als de NOS neutraal berichtten over een mogelijke boycot. De peilingen van deze omroepen zullen dus ook redelijk betrouwbaar zijn geweest.

Elseviers Magazine publiceerde op 2 februari een opiniepeiling die door het Nederlands Instituut voor Publieke Opinie (NIPO) was uitgevoerd. Het NIPO staat bekend als een degelijk en betrouwbaar opinieonderzoeksbureau. De peilingen die zij uitvoerden zullen dus ook vrij betrouwbaar zijn geweest. Op de vraag ‘Vindt u dat Nederland mee moet doen met de Olympische Spelen in Moskou als ze doorgaan?’ antwoorde 62% van wel. 37% van de ondervraagden vond dat Nederland niet mee moest doen en slechts 1% had geen mening.

¹²² *The games must go on - must the games go on?* (AVRO) 27-09-1979.

¹²³ Auteur onbekend, ‘Nederlandse volk tegen’, *De Waarheid*, 22-01-1980.

Voor wat het waard is waren meer vrouwen (66%) dan mannen (58%) voor deelname aan de Spelen. Interessanter is het onderscheid dat gemaakt werd in politieke voorkeur van de geënquêteerden. De grootste groep voorstanders van meedoen aan de Spelen waren de PvdA-stemmers. 68% van hen was voor deelname aan de Spelen. De groep ‘andere partijen’ bestond ook voor 68% uit voorstanders van meedoen. D’66 volgde de PvdA op de voet met 64% voor deelname. CDA’ers en VVD-stemmers waren het minst enthousiast over deelname aan de Spelen (maar nog steeds wel in meerderheid voor deelname) respectievelijk 55% en 52% van hen was voor deelname.

De ondervraagden werden ook de volgende vraag voorgelegd: ‘Als Amerika niet meedoet, moet Nederland dan wel of niet meedoen aan de Olympische Spelen?’ De meerderheid voor een boycot slonk bij deze vraag aanzienlijk. 52% was nog voor deelname, 45% tegen en 3% had geen mening. Bij alle vier de grote politieke partijen die in dit onderzoek werden meegenomen daalde de bereidheid om mee te doen aan de Spelen met ongeveer 10 procentpunten ten opzichte van de eerdere vraag waarbij Amerika niet betrokken was. Alleen onder de PvdA- en de D66-stemmers bleef op die manier een meerderheid voor deelname aan de Spelen bestaan. Volgens dit onderzoek was voor rechts Nederland (in ieder geval het CDA en de VVD) de rol van Amerika bij een eventuele boycot dus doorslaggevend.¹²⁴

De laatste opiniepeiling over dit onderwerp verscheen op 20 mei 1980 en werd uitgevoerd in dezelfde week als de vergadering waarop het NOC een definitief besluit nam over deelname aan de Spelen. Net als in februari werd deze peiling door het NIPO uitgevoerd. De tegenstanders van een boycot waren opnieuw in de meerderheid, 51% gaf aan dat Nederland moest deelnemen aan de Spelen. Er waren bijna net zo veel voorstanders van een boycot als in februari, want 38% was voor een boycot. 11% gaf aan geen mening te hebben. Het lijkt er op dat deze groep in februari nog bij de tegenstanders van een boycot hoorde, maar daarna aan het twijfelen geraakt was (mits het NIPO beide peilingen natuurlijk wel op dezelfde manier uitgevoerd had).

Alle vier deze peilingen zullen redelijk betrouwbaar zijn geweest, omdat zij werden uitgevoerd door organisaties die neutraal waren in de boycotdiscussie. Een vergelijking tussen de verschillende peilingen is daardoor gerechtvaardigd. Het aantal mensen dat vond dat Nederland gewoon moest deelnemen aan de Spelen was van 66% in januari 1980 gedaald

¹²⁴ René de Bok en Marius van Rijn, ‘Boycot? “Nee”, zegt de meerderheid’, *Elseviers Magazine* 5 (2 februari 1980) 14-15.

naar 51% in mei 1980. Ondanks deze daling bleef een meerderheid echter tegen een boycot. De groep voorstanders van een boycot werd in de peilingen nooit groter dan 38%.¹²⁵

Peiling	Voor deelname	Tegen deelname	Geen mening
September 1979	48%	22%	30%
Januari 1980	66% (+13% onder bepaalde voorwaarden)	11%	10%
Februari 1980	62%	37%	1%
Mei 1980	51%	38%	11%

Om de mening van het Nederlandse volk verder te kunnen bepalen wordt in het vervolg van dit hoofdstuk de media onder de loep genomen. Hierbij zal worden gekeken naar de inhoud en de meningen die vanuit alle hoeken van de maatschappij over een boycot werden geuit. Daarnaast zal gekeken worden naar de persoonlijke voorkeur van de verschillende kranten en radio- en televisieomroepen.

De radio- en televisieomroepen

De verschillende radio- en televisieomroepen die uitzonden op de Nederlandse publieke omroep hadden over het algemeen een eigen mening over een mogelijke boycot. De omroepen die uitzendingen brachten met betrekking tot de Olympische Spelen en een boycot waren de NOS, de VARA, de AVRO, de EO, de NCRV, de KRO, de TROS en de VRO (Vrijdenkers Radio Omroep). De verschillende uitzendingen kunnen worden ingedeeld in uitzendingen die vooral voor een boycot pleitten, uitzendingen die juist duidelijk tegen een boycot waren gericht en neutrale uitzendingen.

Een goed voorbeeld van uitzendingen die duidelijk als boodschap meegaven dat de Spelen geboycot moesten worden zijn een reeks uitzendingen van *Hier en Nu*. *Hier en Nu* was een actualiteitenprogramma van de NCRV met reportages, documentaires en interviews. Het programma besteedde in februari en april drie keer aandacht aan het boycotvraagstuk.¹²⁶ Alle drie de keren werden mensen geïnterviewd, maar geen één van die mensen was tegen een boycot. Er kwamen politici en Russische dissidenten aan het woord die opriepen tot een boycot. Ook Anton Geesink en Idenburg pleitten in dit programma voor een boycot. Door

¹²⁵ Auteur onbekend, 'Helft Nederlanders voor deelname OS', *Nieuwsblad van het Noorden*, 20-05-1980.

¹²⁶ *Hier en Nu* (NCRV) 01-02-1980, 11-04-1980 en 25-04-1980.

alleen de voorstanders van een boycot aan het woord te laten en daar geen enkele kritiek tegenin te brengen worden die uitzendingen bestempeld als ‘voor een boycot’. *Aktua*, een actualiteitenprogramma van de TROS, deed juist het tegenovergestelde. Daar kwamen drie keer achter elkaar juist alleen de tegenstanders van een boycot aan het woord, zoals topsporters en bestuurders van de sportbonden die tegen een boycot waren. Deze uitzendingen worden als ‘tegen een boycot’ gecategoriseerd. De NOS liet in het journaal over het algemeen zowel de voor- als tegenstanders van een boycot aan het woord, zonder zelf een waardeoordeel uit te spreken. Dit soort uitzendingen worden als ‘neutraal’ gezien. De verdeling ziet er als volgt uit:

Omroep	Voor boycot	Neutraal	Tegen boycot
AVRO	1	1	1
EO	1	-	-
KRO	-	2	-
NCRV	3	1	1
NOS	1	6	2
TROS	-	1	3
VARA	-	-	3
VRO	-	-	1

Uit deze lijst blijkt dat de linkse omroepen (VARA en VRO) uitgesproken tegenstanders waren van een boycot. De TROS was als rechtse omroep ook tegen een boycot. De confessionele omroepen (NCRV, KRO en EO) waren verdeeld tussen neutraal en voor een boycot. De AVRO en de NOS, in principe onafhankelijke omroepen, waren neutraal.

De verschillende omroepen hadden niet alleen een mening als het ging om het wel of niet afvaardigen van Nederlandse sporters naar de Moskou, maar de omroepen moesten zelf ook beslissen of zij journalisten naar Moskou moesten sturen. De enige omroep die daar over twijfelde was de AVRO. De televisieafdeling had geen plannen voor Moskou, maar de radiomakers van de AVRO wel. Op 22 mei kwam het bericht naar buiten dat de AVRO-directie had besloten om geen medewerkers naar Moskou te sturen en ook geen aandacht te besteden aan de voorbereidingen van de Nederlandse sporters. Door het wegblijven van grote landen als de Verenigde Staten en West-Duitsland zou het toernooi volgens de directie tot een tweederangs-evenement zijn geworden. Bovendien vond de directie dat het beleid van de

regering en het parlement moest worden gevolgd en niet dat van het NOC. De radiosectie van de AVRO liet echter al direct weten het besluit ‘onverstandig en onjournalistiek’ te vinden. De kranten schreven over een ruzie binnen de AVRO, maar dat bleek toch niet het geval. Een dag later bracht de AVRO-directie namelijk naar buiten dat er helemaal geen sprake was van een boycot en dat het hele verhaal op een misverstand berustte. Een interne mededeling die niet voor publicatie bestemd was zou volgens de directie de oorzaak zijn geweest van dit misverstand. Volgens de directie was de AVRO alleen van plan om ‘niet overmatig veel aandacht aan de Spelen te besteden.’ Van een boycot was nooit sprake geweest. Of dat echt zo was, of dat de directie na de kritiek op het boycotplan het plan weer introk is niet duidelijk. Wat wel duidelijk was, is dat de andere omroepen absoluut niet van plan waren om de Spelen te boycotten door er geen uitzendingen over te maken. De TROS en de KRO lieten direct weten niet van plan te zijn om hun programmering met betrekking tot de Spelen aan te passen. De presentator van het sportprogramma *Langs de Lijn* van de NOS-radio zei tijdens de uitzending dat hij vond dat alle sportjournalisten sowieso naar Moskou moesten gaan. Daarnaast hoopte hij dat er ook veel andere journalisten op de Spelen af zouden komen, om met dissidenten in gesprek te gaan en om de situatie in Moskou in beeld te brengen.¹²⁷ Overigens had de NOS ook al 800.000 gulden betaald voor de uitzendrechten van de sportwedstrijden. Het was zeer onwaarschijnlijk dat de NOS dit geld terug kon krijgen bij een boycot, dus ook financieel gezien was het niet uitzenden van de Spelen geen goede optie.¹²⁸

De kranten

De artikelen over een mogelijke boycot van de Spelen die in de verschillende kranten werden gepubliceerd zijn net als de radio- en televisie-uitzendingen in te delen in de categorieën ‘voor een boycot’, ‘tegen een boycot’ en ‘neutraal’. Columnisten hebben vaak een uitgesproken mening en kunnen gemakkelijk als voor- of tegenstander van een boycot worden getypeerd. Bij andere krantenartikelen ligt dat iets moeilijker, omdat er vaak niet expliciet door de auteur wordt gezegd wat zijn of haar mening is. Vaak is die mening echter wel tussen de regels door te lezen. In sommige artikelen valt ook tussen de regels geen voorkeur voor de ene of de andere kant te vinden, maar wordt wel maar één kant van het verhaal belicht. Als er bijvoorbeeld een interview in de krant staat met premier Van Agt waarin hij al zijn

¹²⁷ Auteur onbekend, ‘AVRO boycot Spelen Moskou’, *Nieuwsblad van het Noorden*, 22-05-1980; Auteur onbekend, ‘AVRO boycot Olympische Spelen in Moskou’, *Nederlandse Dagblad*, 23-05-1980; Auteur onbekend, ‘AVRO-boycot Spelen Moskou’, *Leeuwarder Courant*, 22-05-1980; Auteur onbekend, ‘AVRO-directeur: Geen sprake van een boycot’, *Leeuwarder courant*, 23-05-1980; *Langs de Lijn* (NOS) 14-05-1980.

¹²⁸ Auteur onbekend, ‘Boycot Spelen zou NOS 8 ton kosten’, *Leeuwarder Courant*, 26-01-1980.

standpunten voor een boycot uitgebreid kan toelichten, maar de tegenstanders van een boycot in het geheel niet aan bod komen, dan wordt dat artikel als ‘voor een boycot’ bestempeld. Artikelen die wel beide kanten van de discussie belichten of hele korte nieuwsberichten waarin onmogelijk stelling kan worden genomen worden als ‘neutraal’ gemarkeerd. De verdeling ziet er uit als volgt:

Krant	Voor boycot	Neutraal	Tegen boycot
<i>Algemeen Dagblad</i>	13	6	14
<i>De Telegraaf</i>	15	20	26
<i>De Volkskrant</i>	3	11	8
<i>De Waarheid</i>	1	10	30
<i>Het Parool</i>	10	5	4
<i>Het Vrije Volk</i>	6	14	35
<i>Leeuwarder Courant</i>	18	24	21
<i>Limburgsch Dagblad</i>	6	13	13
<i>Nederlands Dagblad</i>	20	8	3
<i>Nieuwsblad van het Noorden</i>	10	12	12
<i>NRC Handelsblad</i>	8	6	12
<i>Trouw</i>	9	7	4

De tegenstanders van een boycot vormden met vijf kranten de grootste groep. De twee hele linkse kranten, *Het Vrije Volk* en *De Waarheid* waren zeer uitgesproken tegen een boycot. In deze kranten werd vooral de houding van de Verenigde Staten gehekeld. De Vietnamoorlog werd vaak aangehaald om te laten zien dat de Verenigde Staten geen haar beter waren dan de Sovjetunie. Een boycot vonden deze kranten dan ook hypocriet. *De Volkskrant* was als linkse krant eveneens tegen een boycot, zij het minder extreem. In die krant werd overigens opvallend veel aandacht besteed aan de verdeeldheid die binnen de PvdA ontstond door de boycotdiscussie. In de meeste kranten werden daar één of hooguit twee artikelen aan besteed, in *De Volkskrant* zes. Niet voor niets wordt de krant door rechts Nederland wel eens gekscherend het partijblad van de PvdA genoemd. De rechtse kranten zaten in dit geval echter wel op één lijn met deze drie linkse kranten. Zowel *De Telegraaf* als *NRC Handelsblad* waren tegen een boycot. *De Telegraaf* schreef vaak dat sport en politiek gescheiden werelden waren en de krant was daarom tegen een boycot. ‘Geen krant heeft de

thermometer zo diep in de billen van de samenleving als *De Telegraaf*,¹²⁹ wordt wel eens gezegd. Ook in het geval van de boycotdiscussie lijkt die vlieger op te gaan. De rechtse krant ging tegen de rechtse politici in en was net als de linkse media en een meerderheid van het volk tegen een boycot.

Het *Nederlands Dagblad*, *Trouw* en *Het Parool* waren de enige kranten die uitgesproken voor een boycot waren. Vanuit de gereformeerde grondslag van het *Nederlands Dagblad* waren veel schrijvers tegen de Olympische Spelen *an sich*, omdat zij waren geworden tot een soort afgoderij van sporters en commercie. Met een boycot hadden zij dan ook geen enkel probleem. Ook in *Trouw* waren zulke sentimenten terug te lezen, zij het wel in mindere mate. *Het Parool* was in dit geval een vreemde eend in de bijt. Het lag in de lijn van verwachtingen dat de krant net als de andere linkse kranten tegen een boycot zou zijn geweest, maar dat was dus niet het geval. Dit was echter niet de eerste keer dat *Het Parool* op die manier verraste. Tijdens de Vietnam-protesten in de jaren '60 koos de krant namelijk ook de kant van de Verenigde Staten en niet van de (veelal linkse) demonstranten. De solidariteit met de Verenigde Staten won het bij *Het Parool* duidelijk wel eens van de solidariteit met links.¹³⁰

De *Leeuwarder Courant* en het *Nieuwsblad van het Noorden* bleven neutraal. Alle kanten van de discussie werden belicht en kwamen ook ongeveer even vaak aan het woord. Het *Algemeen Dagblad* deed zijn naam eer aan en bleef eveneens neutraal. In de krant werd zowel voor als tegen een boycot gepleit, waarbij niet één kant de overhand had. De lezers van de krant waren duidelijk net zo verdeeld als de krant zelf. Op 23 en 24 mei werden elf ingezonden brieven gepubliceerd, zes tegen een boycot en vijf voor. Het *Limburgsch Dagblad* bleef ook redelijk neutraal, zij het dat de geluiden voor een boycot een beetje onderbelicht bleven.

De overeenkomsten tussen de radio- en televisieomroepen en de kranten zijn groot. De linkse omroepen VARA en VRO zaten op dezelfde lijn als de linkse kranten *De Volkskrant*, *Het Vrije Volk* en *De Waarheid*. Ook de rechtse TROS en *De Telegraaf* en *NRC Handelsblad* waren beide tegen een boycot. De confessionele omroepen de NCRV en de EO waren voor een boycot, net zoals de christelijke kranten het *Nederlands Dagblad* en *Trouw*.

¹²⁹ Gerry van der List, 'Het geheim van de Telegraaf', *Elsevier* (17 oktober 2009).

¹³⁰ Gerard Mulder en Paul Koedijk, *Léés die krant! Geschiedenis van het naoorlogse Parool 1945-1970* (Amsterdam 1996) 479-488.

De tegenstanders van een boycot in de media

In alle hoeken van de samenleving waren tegenstanders van een boycot te vinden. Het radioprogramma *De Rode Draad* van de VARA zette er een aantal op een rijtje. De eerste was de zanger en liedjesschrijver Jules de Corte. Hij bleef geloven in het ideaal dat de Spelen juist voor verbroedering moesten zorgen. Hierna kwam ds. A. van den Heuvel, voorzitter van de Raad van Kerken, aan het woord. Hij dacht niet dat een boycot veel effect zou hebben op het optreden van de Sovjetunie en vond dat de sporters juist wel naar Moskou zouden moeten gaan om de dialoog aan te kunnen gaan. Generaal Chiel von Meijenfeldt, gouverneur van de Koninklijke Militaire Academie in Breda, was eveneens van mening dat een boycot weinig effect zou hebben. Integendeel zelfs. Hij dacht dat de Sovjetpropagandisten de zaak in hun voordeel zouden draaien. Daarnaast vreesden generaal Von Meijenfeldt en ds. Van den Heuvel beiden dat de ontspanning tussen Oost en West door een boycot ernstig in gevaar zou komen. De laatste man die aan het woord kwam was Cees Schelling, voorzitter van de Voedingsbonden FNV. Hij vond het hypocriet dat de Spelen in Moskou wel geboycot moesten worden, maar het WK voetbal in Argentinië bijvoorbeeld niet. Ook was Schelling van mening dat de politiek de boycotdiscussie misbruikte om de aandacht van misstanden in eigen land af te leiden. ‘En hoe is het gesteld met de mensenrechten in eigen land waar de vakbondsbeweging door de regering monddood wordt gemaakt’, foeterde hij.¹³¹

Een opmerkelijke tegenstander van een boycot was de Nederlandse afdeling van Amnesty International. Al in 1975 lanceerde Amnesty een campagne tegen de schending van de mensenrechten in de Sovjetunie met betrekking tot dissidenten. Er werden affiches en boekjes verspreid met de titel ‘Wie zwijgt mag meepraten in de USSR. Wie niet zwijgt wacht nog altijd psychiatrische inrichting, gevangenis, strafkamp.’ In aanloop naar de Olympische Spelen in Moskou werd deze campagne in 1979 nieuw leven ingeblazen en werden brochures verspreid met de confronterende vraag ‘Wie zwijgt mag meepraten in de USSR, zwijgt u ook?’ Amnesty International zag de Spelen in Moskou als een uitgelezen kans om de dialoog aan te gaan met de Sovjetunie, maar ook om actie te voeren tegen het onderdrukken van dissidenten. Zo had Amnesty International bijvoorbeeld het plan om de Nederlandse sporters die in Moskou in actie kwamen stickers aan te bieden met namen van opgepakte dissidenten. De sporters konden die stickers dan op hun kleding plakken tijdens de wedstrijden en zo voor het oog van de hele wereld te protesteren tegen het onderdrukken van dissidenten.¹³² Toen het NOC in de winter van 1979 hun plannen voor een gedragscode voor sporters naar buiten

¹³¹ *De Rode Draad* (VARA) 30-01-1980.

¹³² *Sport en politiek in de Sovjetunie* (NOS) 01-07-1980.

bracht reageerde Amnesty International als door een adder gebeten. Het monddood maken van sporters druiste ten eerste in tegen één van de belangrijkste mensenrechten waar Amnesty International voor vocht, de vrijheid van meningsuiting. Ten tweede zouden de plannen om juist de dialoog aan te gaan in Moskou in het water vallen. De mensenrechtenorganisatie was dan ook blij dat de gedragsregels in de vuilnisbak verdwenen. In 1980 gaf Amnesty International nogmaals aan juist blij te zijn met de Spelen in Moskou, omdat dat een mogelijkheid vormde om de mensenrechtenschendingen in de Sovjetunie in de publiciteit te brengen.¹³³



De twee affiches van Amnesty International over het schenden van de mensenrechten in de Sovjetunie¹³⁴

De ‘gewone Nederlander’ gaf via ingezonden brieven in de kranten blijk van zijn of haar mening. De felste tegenstanders van een boycot waren de lezers van *Het Vrije Volk* en *De Telegraaf*. De lezers van *Het Vrije Volk* vonden vooral dat de Verenigde Staten erg hypocriet bezig waren. Een briefschrijver schrijft bijvoorbeeld ‘Als er geen Olympische Spelen mogen plaatsvinden wanneér er ook maar ergens op de wereld mensenrechten worden

¹³³ Auteur onbekend, Forumdiscussie Ubbo over sport en politiek. “Niet teveel varen in kielzog van Carter”, *Leeuwarder Courant*, 23-04-1980.

¹³⁴ Het geheugen van Nederland, ‘Wie zwijgt mag meepraten in de USSR’, <http://www.geheugenvannederland.nl/?/nl/items/previous:next/&p=1&i=5&o=0&st=wie+zwijgt+mag&sc=%28cql.serverChoice+all+wie++AND+zwijgt++AND+mag%29&t=7> (22 juni 2014).

geschonden, en daarin is Amerika altijd al een kampioen geweest, zouden er nooit Olympische Spelen worden gehouden.' Iemand anders borduurde hier op voort door dat niemand iets zei over een boycot 'toen de VS 100.000 den mensen vermoordde in Vietnam en het land chemisch vernietigde.' Niet alleen de Amerikaanse oorlogsdaden in Vietnam werden gehekeld, maar ook de politiek in eigen land: 'Deze regering weet waarschijnlijk niet wat het woord mensenrechten betekent. Zij moet toch weten dat Amerika voorop loopt met het schenden van die rechten? De blanken daar onderdrukken al een mensenleven lang miljoenen negers.'¹³⁵ *De Telegraaf*-lezers betrokken de rol van de Verenigde Staten niet in hun brieven. Voor hen was het belangrijkste argument om niet te boycotten dat sport en politiek gescheiden werelden waren en dat sport niet misbruikt moest worden voor politieke doeleinden. 'Ik las dat de heer Rietkerk [VVD] erover denkt om de Olympische Spelen in Moskou te boycotten. Ik vraag mij af, of hij wel weet dat er verschil is tussen sport en politiek', schreef iemand bijvoorbeeld. Een ander merkte op: 'Ik heb wel eens de slagzin gelezen "Bij sport geen alcohol", maar beter op zijn plaats lijkt mij "Bij sport geen politiek."¹³⁶

Naast 'gewone Nederlanders' mengden ook academici zich in het debat. In het tijdschrift *Atlantisch Perspektief* gaf Wim Couwenberg, hoogleraar Staats- en Bestuursrecht aan de Erasmus Universiteit in Rotterdam, zijn visie op de Olympische Spelen in Moskou. *Atlantische Perspektief* is het tijdschrift dat wordt uitgebracht door de Atlantische Commissie. Sinds de oprichting in 1952 is de Atlantische Commissie een forum voor het publieke debat over trans-Atlantische veiligheidsvraagstukken. Voorlichting en stimuleren van onderzoek naar thema's zoals de betrekkingen tussen de Verenigde Staten en Europa, ontwikkelingen in de NAVO en Europese veiligheidskwesaties zijn het doel van de Atlantische Commissie. Over het algemeen is het tijdschrift erg pro-Amerikaans ingesteld en pleit het voor goede samenwerking tussen de twee Atlantische bureaus West-Europa en de Verenigde Staten. In het redactionele commentaar van het nummer waar Couwenberg in schreef gaf de redactie van het tijdschrift dan ook aan dat Europa solidair moest zijn met de Amerikanen 'ter zake de Afghaanse en Iraanse crises.'

Opmerkelijk genoeg ging Couwenberg daar in zijn opiniestuk tegenin. De Sovjetinval in Afghanistan maakte volgens Couwenberg deel uit van de machtspolitieke confrontatie tussen de Sovjetunie en de Verenigde Staten. 'Niet-politieke levenskringen zoals sport-, kunst- en wetenschapsbeoefening dienen van westerse zijde zo min mogelijk in die

¹³⁵ *Het Vrije Volk*, 01-02 en 02-02.

¹³⁶ *De Telegraaf*, 09-01-1980 en 10-01-1980.

machtspolitieke confrontatie betrokken en daaraan dienstbaar gemaakt te worden.’

Couwenberg stelde dat het kenmerkend is voor het westen dat deze levenskringen een eigen autonomie hebben en niet zonder meer in dienst staan van de politiek. Dat sporters een eigen standpunt innemen ‘is niet stupide, maar een tot gelding brengen van de eigen verantwoordelijkheid, die sportlieden in het kader van onze westerse levenswijze hebben.’ Volgens Couwenberg geven zij die een boycot nastreven blijk van een ‘Koude Oorlogsmentaliteit.’ De spanningen tussen Oost en West zouden door een boycot alleen maar oplopen. Couwenberg eindigde zijn stuk daarom door te zeggen: ‘het boycotten van de Olympische Spelen is geen uiting van wijs beleid. Het geeft op korte termijn wel een morele zelfbevrediging, maar het is geen effectief strijdmiddel. Ook en vooral in perioden van herlevende politieke spanning dienen de menselijke contacten in niet-politieke verbanden zoveel mogelijk door te gaan.’¹³⁷

De voorstanders van een boycot in de media

Waar bij de tegenstanders van een boycot Jan en alleman zijn of haar mening verkondigde in de media, daar was dat bij de voorstanders van een boycot een stuk minder het geval. Het overgrote deel van de berichtgeving die voor een boycot pleitte kwam van politici. Toch zijn er ook uit andere delen van de samenleving wel geluiden voor een boycot te horen in de media.

In hoofdstuk vier is al aangetoond dat het NOC (op voorzitter Idenbrug na) en de actieve topsporters in grote meerderheid tegen een boycot waren. Voor de oud-topsporters die in de media verschenen gold dit ook, op één uitzondering na. Anton Geesink, oud-judoka en de winnaar van goud op de Olympische Spelen in Tokio toen judo voor het eerst op het programma stond, vond namelijk dat de Nederlandse judoka’s niet naar Moskou zouden moeten gaan. In tegenstelling tot andere sporten kostte de voorbereiding voor een toernooi bij judoka’s maar drie tot vier maanden. Voor judoka’s gold volgens Geesink dus niet dat zij jaren van hun leven weggooiden als zij de Spelen zouden boycotten. De opoffering die judoka’s moesten maken om de Spelen te boycotten was het volgens Geesink meer dan waard. Over de andere sporten (die langer moesten voorbereiden en dus meer moesten opofferen) deed hij geen uitspraken.¹³⁸

De aan de Universiteit van Amsterdam verbonden Oost-Europadeskundige Martin van den Heuvel werd in het speciale radioprogramma Sport en politiek in de Sovjet Unie

¹³⁷ S.W. Couwenberg, ‘Visie: Boycot Olympische Spelen’, *Atlantisch Perspektief* 2 (maart-april 1980) 3-4.

¹³⁸ *Hier en nu* (NCRV) 11-04-1980.

(NOS) uitgenodigd om daar de situatie in de Sovjetunie te duiden. Van den Heuvel was sceptisch als het ging om ‘speldenprikacties’ zoals de stickers van Amnesty International. Hij was bang dat het Sovjetregime voor veel acties een stokje zou steken en anders gewoon het beeld op zwart zou gooien. In de Sovjetunie zou in ieder geval niemand iets van Westerse acties meekrijgen, dacht Van den Heuvel. Mochten sommige acties echter toch slagen, dan was dat volgens hem wel een veel betere en ook leukere oplossing dan een boycot.¹³⁹ In het tijdschrift *Atlantisch Perspektief* gaf Van den Heuvel zijn verdere visie op een boycot van de Olympische Spelen. Hij reageert daarbij op het al eerder beschreven artikel van Couwenberg in datzelfde tijdschrift. Van den Heuvel gaf daarbij eerst aan dat bijna alle sovjetdissidenten opriepen tot een boycot. ‘Weet Couwenberg het beter dan de dissidenten zelf?’ vroeg Van den Heuvel zich af. Van den Heuvel was het met Couwenberg eens dat de sportbonden en sporters autonoom moesten beslissen of zij wel of niet naar Moskou gingen. Van den Heuvel plaatste echter meteen een kritische kanttekening: ‘De anti-boycotgeluiden van onze sportfunctionarissen en sportmensen zijn helaas minder een bewijs van democratische kracht, dan van gebrek aan politiek inzicht.’ Waar Couwenberg vond dat de beslissing van de sportwereld om wel naar Moskou te gaan blijk gaf van de westerse waarden van vrijheid en democratie, daar vond Van de Heuvel dat het beter was geweest ‘als onze sportmensen, júíst vanuit westers waardebesef, tot dezelfde conclusie waren gekomen als onze regering en ons parlement.’¹⁴⁰

De ‘gewone Nederlander’ die voor een boycot was mengde zich ook in het publieke debat in de media, maar wel in mindere mate dan de tegenstanders van een boycot. In het *Limburgsch Dagblad* schreef iemand in een ingezonden brief bijvoorbeeld: ‘Ik zie me als sportman al een medaille in ontvangst nemen van Brezjnef, dat zou ik nooit met mijn geweten in het reine kunnen brengen terwijl honderd meter verder mensen geestelijk worden onderdrukt.’¹⁴¹ In het radioprogramma *Sportpanorama* (AVRO) konden luisteraars een vraag stellen aan de roeister Liesbeth Vosmaer en COSEM voorzitter Ed van Thijn. Deze vragen maakten vaak goed duidelijk welke mening de vragenstellers er op nahielden. Zo vroeg iemand: ‘Was de boycot, die strikt noodzakelijk is gezien de mensenrechten, ook aan de orde geweest als de Sovjetunie Afghanistan niet was binnengevallen?’ Volgens deze vragensteller was een boycot dus strikt noodzakelijk. Ook vroeg iemand: ‘Waarom is er niet, toen bekend werd dat de Spelen in Moskou werden gehouden, meteen al opgeroepen tot een boycot?’

¹³⁹ *Sport en politiek in de Sovjet Unie* (NOS) 01-07-1980.

¹⁴⁰ Martin van den Heuvel, ‘Sport, politiek en moraal ~ een andere visie’, *Atlantisch Perspektief* 3 (mei-juni 1980) 4-5.

¹⁴¹ Auteur onbekend, ‘Olympische Spelen’, *Limburgsch Dagblad*, 09-04-1980.

Iedereen wist toen toch ook dat er in de Sovjetunie dingen gebeuren die het zonlicht niet kunnen verdragen?’ Ook deze persoon was voor een boycot, maar vond wel dat de discussie pas veel te laat op gang was gekomen.

Opmerkelijke afwezigen bij de voorstanders van een boycot waren Freek de Jonge en Bram Vermeulen. Twee jaar eerder hadden zij persoonlijk een actie op touw gezet om het wereldkampioenschap voetbal in Argentinië te boycotten, omdat de mensenrechten daar geschonden werden. Ook in Moskou werden de mensenrechten geschonden, maar De Jonge en Vermeulen waren nu juist tegen een boycot. Ed van Thijn duidde dit opmerkelijke feit door te stellen dat een deel van rechts Nederland zweeg toen het over een boycot in de rechtse dictatuur Argentinië ging en dat nu een deel van links zweeg, omdat het om een boycot in de linkse Sovjetunie ging.¹⁴²

De trauma’s van ’36 en ’56

Zowel de voorstanders als de tegenstanders van een boycot wisten in het publieke debat hun argumenten kracht bij te zetten door gebeurtenissen uit het verleden te gebruiken. De voorstanders van een boycot spraken over de Olympische Spelen van 1936 in Berlijn, toen Adolf Hitler de Spelen misbruikte als propaganda voor zijn beleid. De tegenstanders van een boycot refereerden vaak aan de mislukte Nederlandse boycot van de Spelen in Melbourne in 1956.

Hierboven is al beschreven hoe het NOC en de sporters de herinnering aan de mislukte boycot van ’56 mee lieten wegen in hun besluit om de Spelen niet te boycotten. In het publieke debat werden deze Spelen ook geregeld aangehaald. Zo begon het tv-programma *Hier en Nu* met beelden van de Hongaarse Opstand en vertelde de voice-over over de Nederlandse boycot. Twee sporters die toen zouden meedoen aan de Spelen, hardlooper Puck Brouwer en tienkamper Eef Kamerbeek, vertelden daarna hoe erg zij met de boycot in hun maag hadden gezeten. Ze baalden er verschrikkelijk van dat de Nederlandse boycot geen effect had en dat zij vier of vijf jaar van hun leven voor niets getraind hadden. In het actualiteitenprogramma *Aktua* werd Eef Kamerbeek ook geïnterviewd. Opnieuw vertelde hij dat door de boycot in Melbourne vijf jaar van zijn leven waren afgepakt voor een boycot zonder enig resultaat. Hij vond dan ook dat Nederland de Spelen in Moskou niet moest boycotten. Hij was van mening dat er of een volledige boycot moest worden ingesteld, dus

¹⁴² *Sportpanorama* (AVRO) 13-05-1980.

economisch, politiek, cultureel etc., of geen boycot. In ieder geval moest niet opnieuw de sport misbruikt worden om een politiek punt te maken.

In de Leeuwarder Courant werden de Friese sporthelden roeier Herman Rouwé (brons op de Spelen in Tokio van 1964) en voetballer Abe Lenstra ondervraagd over een mogelijke boycot. Rouwé begint meteen over de mislukte boycot van '56. *'Ik haw mei roeiers praten dy't troch de Nederlanske boycot net nei Melbourne ta koenen. Dêr hawwe guon gewoan in trauma oan oer halden.'* Herman Rouwe plaatste ook nog de volgende opmerking:

*'De Spelen binne der foar de sporters, net foar de politici. Litte se harren hannen der fan ôf halde.'*¹⁴³ Ook Abe Lenstra heeft slechte herinneringen aan de boycot van 1956. Hij betwijfelde het of een Nederlandse boycot überhaupt effect zou hebben. *'Yn 1956 binne wy net nei Australië gien. De rest fan de wrald hat dêr om lake. (...) Jo moatte net rekkenje, dat de rest fan de wrald der wekker fan leit, as Nederlan net nei Moskou ta giet.'*¹⁴⁴ Het is misschien een cliché, maar daarom niet minder waar. Friezen zijn zo trots als een pauw op hun Friesland en ook zeker op Friese sporthelden als Rouwé en Lenstra. Veel Friezen zullen dan ook belang gehecht hebben aan de mening van Rouwé en Lenstra.¹⁴⁵

De voorstanders van een boycot wisten via die Spelen ook het verleden naar hun hand te zetten. *Tijdsein*, een actualiteitenprogramma van de Evangelische Omroep, begon een uitzending bijvoorbeeld met beelden van de Spelen van 1936. Op de beelden is te zien hoe een bomvol stadion in Berlijn de Hitlergroet brengt nadat Hitler de Spelen had geopend. Ook zijn er sporters te zien die tijdens de medailleceremonie de Hitlergroet brachten. De boodschap is duidelijk. De Spelen van '36 werden gebruikt als propaganda voor de nazi's. Men vreesde dat de Spelen in Moskou zouden uitdraaien op propaganda voor het autoritaire regime in Moskou. Het was dus beter als Nederland hier geen deel van zou uitmaken. De NOS zond in dat kader de Duitse televisiefilm *Die Welt in jenem Sommer* uit onder de titel *In de zomer van 1936*. Naast het verhaal van een jongen die verscheurd wordt door zijn liefde voor zijn Joodse grootmoeder enerzijds en zijn enthousiasme voor de Hitlerjeugd anderzijds zijn er in de film veel beelden te zien uit de film *Olympia* van Leni Riefenstahl. Door middel van deze film werd men er nogmaals aan herinnerd dat de Spelen van 1936 niets anders waren

¹⁴³ Ik heb met roeiers gesproken die door de Nederlandse boycot niet naar Melbourne konden. Sommigen hebben er gewoon een trauma aan overgehouden; De Spelen zijn er voor de sporters, niet voor de politici. Laat ze hun handen er van af houden.

¹⁴⁴ In 1956 zijn we niet naar Australië gegaan. De rest van de wereld lachte daar om (...) Je moet er niet op rekenen dat de rest van de wereld er wakker van ligt als Nederland niet naar Moskou gaat.

¹⁴⁵ Auteur onbekend, 'Oud-Olympiërs Herman Rouwée en Abe Lenstra: Spelen moeten doorgaan', *Leeuwarder Courant*, 01-02-1980.

dan nazipropaganda.¹⁴⁶

Bij ‘gewone’ Nederlanders die in de pen klommen en een brief instuurden naar een krant leefden de Spelen van 1936 eveneens. Deze brieven-schrijvers namen over het algemeen geen blad voor de mond. ‘Er is nauwelijks iets veranderd sinds 1936.’ Zo schrijft een scribent. ‘Toen gingen sportlieden toch “gewoon” naar de Olympische Spelen in Hitler-Duitsland. Nu, in 1980 besluit het NOC om tóch maar naar Moskou te gaan. Maling aan Afghanistan, maling aan de mensenrechten, net als toen... Als je reisje naar Rusland maar door kan gaan, dan kan de rest van de (onderdrukte) wereld verrekken! Sport maakt kennelijk stompzinnig.’¹⁴⁷ Een andere inzender vertelde dat hij zelf ten tijde van de Hitler-Spelen in Berlijn woonde. Volgens hem werden de Spelen toen beschouwd als een erkenning van het Derde Rijk. Hij betreurt het dan ook ten zeerste dat Nederland nu naar Moskou gaat en daar het autoritaire regime erkenning geeft.¹⁴⁸ ‘Hitler gebruikte in 1936 ook de Olympische Spelen als dekmantel en dat gebeurt nu weer, alleen met dit verschil dat het land nu Rusland heet.’¹⁴⁹ Dat schreef een derde ‘gewone’ Nederlander.

In de *Leeuwarder Courant* maakte hoofdredacteur Jacob Noordmans maar liefst in drie verschillende hoofdredactionele commentaren de vergelijking tussen de Spelen van Berlijn en Moskou. Al op 7 januari sprak Noordmans zich uit voor een boycot van de Spelen. Hij was bang dat de Sovjetunie de Spelen zou gebruiken als propagandamiddel. ‘Wat dat betreft zijn er onloochenbare overeenkomsten met de Olympische Spelen van 1936 in Berlijn, die gebruikt werden om het aanzien van Hitler op te vijzelen.’¹⁵⁰ Toen de regering zich uitgesproken had voor een boycot sloot Noordmans zich daarbij aan. Hij was bang dat de Spelen het agressieve beleid van het Kremlin met betrekking tot Afghanistan en dissidenten alleen maar zou verergeren. Op 28 januari schreef hij: ‘Achteraf is gebleken, dat deze Spelen het prestige van het Hitler-regime op een beslissend moment aanzienlijk hebben verhoogd, met name in de ogen van het Duitse volk. Ze gaven Hitler de moed, op de uitgeslagen, agressieve weg door te gaan. Het resultaat is bekend; tien jaar later waren er vijftig miljoen Europeanen, onder wie zes miljoen Joden, dood. Moeten sportlieden dan eerst lijken zien en crematoria ruiken?’¹⁵¹ Vier dagen later sneed Noordman de Olympische boycot opnieuw aan in zijn hoofdredactionele commentaar. Ditmaal haalde hij de woorden van

¹⁴⁶ Auteur onbekend, ‘Duitse tv-film “in de zomer van 1936”: hakenkruizen en Olympische Spelen’, *Nieuwsblad van het Noorden*, 16-07-1980.

¹⁴⁷ J. Dijk jr. ‘Sport maakt kennelijk stompzinnig’, *Nieuwsblad van het Noorden*, 02-02-1980.

¹⁴⁸ Walter A. Sheldon, ‘Teleurstelling’, *De Telegraaf*, 05-06-1980.

¹⁴⁹ Jan Struver, ‘Olympische Spelen’, *Limburgsch Dagblad*, 09-04-1980.

¹⁵⁰ Jacob Noordmans, ‘Olympia-Boycot?’, *Leeuwarder Courant*, 07-01-1980.

¹⁵¹ *Ibidem*, 28-01-1980.

Albert Speer aan. De architect Speer was onder Hitler eerst rijksbouwmeester en later minister van wapeniging. Speer zou volgens Noordmans gezegd hebben dat ‘de Spelen in Berlijn voor Hitler een geweldige politieke steun hebben betekend.’ Ook zou Hitler destijds meermaals tegen Speer hebben geroepen: ‘Ze kwamen allemaal! Ze kwamen allemaal!’¹⁵²

Het lukte echter niet altijd om door middel van de Spelen in 1936 een boycot van de Spelen in Moskou te bepleiten. In een drietal interviews in het televisieprogramma *Aktua* werden de ex-sporters Arie van Vliet (baanwielrennen), Wil van Beveren (atleet) en Fanny Blankers-Koen (atlete) ondervraagd over hun herinneringen aan de Spelen van 1936 en hun mening over een boycot van de aankomende Olympiade in Moskou. Blankers-Koen had niet meegedaan aan de Spelen in Berlijn, maar begreep wel waarom men toen gegaan was. Jonge sporters waren volgens haar niet met politiek bezig en wilden gewoon sporten. Ze had dan ook veel begrip voor de sporters die in ’80 wel naar Moskou wilden, maar ze gaf tegelijkertijd toe dat het een moeilijk vraagstuk was. Van Vliet en Van Beveren deden beide mee aan de Spelen in Berlijn. Van Vliet won zelfs een gouden medaille op de 1 kilometer tijdrit en zilver op de sprint. De beste prestatie van Van Beveren was een zesde plek op de 200 meter sprint. Op de vraag of zij weer naar de Spelen in Berlijn zouden gaan antwoordden zij beiden positief. Beiden zeiden niet met politiek bezig te zijn geweest toen zij in Berlijn waren. Natuurlijk keken zij wel met een scheef oog naar de verheerlijking van Hitler, maar ‘met de kennis van toen’ zouden zij weer gaan. In *Het Vrije Volk* deed Van Vliet nogmaals zijn verhaal en vertelde hij opnieuw niet bezig te zijn geweest met politiek: ‘Ik was toen een jongen van twintig jaar. Wat wist die nu van wat zich in de wereld afspeelde? Ik was helemaal niet politiek bewust en dat zal wel met het gros van mijn leeftijdsgenoten het geval zijn geweest.’¹⁵³ Beide heren vonden dat de sporters ook nu naar Moskou zouden moeten gaan. Zij gaven aan dat het niet eerlijk was om alleen via de sport te boycotten. ‘De sport moet in boycotgevallen altijd het spits afbijten, laat nu maar eens een keer een ander het voorbeeld geven,’ vond Van Vliet.

Tijdens de Kamerdebatten op 30 en 31 januari en 14 mei werd overigens slechts één keer naar de Spelen van ’56 verwezen en daarbij werd niet vermeld dat die boycot een fiasco was. Ook de Spelen van 1936 werden slechts twee keer genoemd. Eenmaal door het CDA en

¹⁵² Jacob Noordmans, ‘Wie bevrijdt de sport?’, *Leeuwarder Courant*, 01-02-1980.

¹⁵³ Paul Bijl, ‘Olympische boycot? Waarom altijd de sport...?’, *Het Vrije Volk*, 08-03-1980.

eenmaal door de GPV.¹⁵⁴ Dit was duidelijk een sentiment dat veel sterker onder het volk leefde dan dat het in politiek Den Haag deed.

¹⁵⁴ Handelingen Tweede Kamer: 'Behandeling van de brief van de Minister en de Staatsecretaris', 14 mei 1980, 4735.

Conclusie

Nederland ging ‘gewoon’ naar de Olympische Spelen in Moskou, ondanks het advies van de regering om niet te gaan. De regering deed wat zij kon om de gang naar Moskou te ontmoedigen, maar verbieden was geen optie. Persoonlijke vrijheid was en is een groot goed in Nederland, dat bleek ook wel toen het NOC in 1979 met een aantal gedragsregels voor de sporters kwam. De gehele Tweede Kamer keurde toen die vrijheidsbeperking van de sporters af. Het zou ook erg hypocriet zijn geweest om de sporters te verbieden naar de Spelen te gaan en de sporters dus in hun vrijheid te beperken. Dat schendt immers de rechten van de mens en dat was nu juist het vergrijp waaraan de Sovjetunie zich schuldig zou maken. De regering en de volksvertegenwoordiging hoopten de beslissing van de sportwereld te beïnvloeden door (een klein deel van) de subsidie aan het NOC stop te zetten en door keer op keer aan te geven dat een boycot wenselijk was. Het mocht niet baten. Het NOC liet de individuele sportbonden zelf beslissen of zij naar de Spelen wilden of niet en zij kozen er in grote meerderheid voor om wel te gaan.

De sportbonden konden deze beslissing nemen, omdat een groot deel van het Nederlandse volk achter hen stond. Uit peilingen bleek dat er altijd een grote meerderheid onder het volk was die voor deelname aan de Spelen was. Ook uit het publieke debat dat in de media gevoerd werd bleek dat de tegenstanders van een boycot in de minderheid waren. De enige groep die uitgesproken voor een boycot pleitte was confessioneel Nederland, vertegenwoordigd in de media door het *Trouw*, *Nederlands Dagblad* en de NCRV. De rest van de media bleef neutraal of was tegen een boycot. Zowel links als rechts in het politieke spectrum waren veel voorstanders van deelname aan de Spelen te vinden. Rechtse media als *De Telegraaf*, *NRC Handelsblad* en de TROS waren tegen een boycot, net zoals de linkse media *De Volkskrant*, *Het Vrije Volk* en de VARA. Opmerkelijk genoeg was er dus sprake van een monsterverbond tussen links en rechts, waarbij de sentimenten van de Koude Oorlog geheel overboord gegooid waren. Dat links tegen een boycot pleitte was niet verwonderlijk. Dat rechts zich daarbij aansloot echter wel. Vooral in *De Telegraaf* stond vaak te lezen dat sport en politiek gescheiden moesten blijven. Dat is dan ook de redenen dat zij samen met de linkse media tegen een boycot konden pleiten. Het ging immers over sport en niet over politiek. Geheel volgens de Olympische idealen zorgde de sport zo voor verbredering tussen de linkse en rechtse media.

Opiniemakers, (oud)sporters, ‘gewone Nederlanders’, bekende Nederlanders en

Amnesty International spraken zich allemaal uit tegen een boycot in de media. Natuurlijk werd er in de media ook veel aandacht besteed aan de voorstanders van een boycot, maar het merendeel van de bepleiters van een boycot kwam uit de politiek. De sportwereld en een meerderheid van het volk wilden de Spelen niet boycotten. Er was niets dat de regering en de volksvertegenwoordiging daar tegen kon doen. Het protest tegen een boycot was weliswaar een stuk minder groot dan de massale protesten tegen de plaatsing van kruisraketten in Nederland, maar het effect was hetzelfde. De publieke opinie beïnvloedde het beleid, in dit geval niet van de politiek, maar van de Nederlandse sportbonden. De tegenstanders van een boycot zagen ook geen enkel probleem in het negeren van de boycotoproep van president Carter. De dagen dat de Nederlanders zonder na te denken achter de Verenigde Staten aanliepen waren al sinds de Vietnamoorlog voorbij.

De grote afwezigheid in het publieke debat waren dan ook de Verenigde Staten en de NAVO. In de politieke discussie gaf niemand openlijk aan de Spelen te willen boycotten uit solidariteit met de Verenigde Staten. Achter de schermen drongen de Verenigde Staten de regering er wel op aan om de Spelen te boycotten en dat de regering daar op in ging bleek wel uit het Kamerdebat van 14 mei. Verder dan een advies wilde de Nederlandse regering echter niet gaan, ook niet onder druk van de Amerikanen. Wat voor de jaren tachtig bijna ondenkbaar leek, gebeurde in het begin van de jaren tachtig dus twee keer: De Nederlandse regering deed niet wat de Amerikaanse president wilde. Niet in het geval van de plaatsing van kruisraketten in Nederland en ook niet in het geval van de Olympische boycot. De regering werd overigens wel vaak verweten dat zij blind achter de Verenigde Staten aan zou lopen, maar deze verwijten kwamen vooral uit de linkse hoek die achter elke boom een Amerikaanse vijand zag, zoals de CPN en *De Waarheid*. Het is echter wel zo dat het merendeel van de Nederlanders tegen een boycot was en zodoende ook tegen het Amerikaanse regeringsbeleid omtrent de Olympische Spelen.

De discussie draaide vooral om de schending van mensenrechten die in de Sovjetunie plaats vond. De stelling van Bob van den Bos past dan ook naadloos bij de boycot discussie rond de Olympische Spelen van 1980. De spanningsrelatie tussen internationale sport en politiek werd in Nederland inderdaad intensief ervaren, omdat het mensenrechtenprobleem in Nederland relatief sterk beleefd werd en nog steeds wordt.

De Spelen zelf waren voor Nederland overigens niet bepaald succesvol. Het Nederlandse volkslied zou niet worden gespeeld als Nederland een gouden medaille zou winnen, maar zo ver kwam het niet. Medaillekandidaat op de 400 meter horden Harry Schulting was om mysterieuze redenen niet vooruit te branden en kwam niet verder dan de

halve finale. Bij terugkomst op Schiphol werd Schulting direct afgevoerd naar het ziekenhuis. Hij bleek in Moskou met een nierbekkenontsteking rondgelopen te hebben. Er werden door de Nederlandse sporters slechts drie medailles in de wacht gesleept. De judoka Henk Numan en de dames estafetteploeg op de 4x100 meter vrije slag wonnen een bronzen plak. De marathonloper Gerard Nijboer wist het zilver te veroveren. Hij is daarmee tot op heden de enige Nederlandse marathonloper die een medaille won op dit klassieke Olympische onderdeel. De overige 69 sporters gingen met lege handen naar huis. Zij konden zich troosten met de Olympische gedachte dat meedoen belangrijker is dan winnen. Net zoals meedoen belangrijker was dan politiek.

Bijlage 1

Alfabetisch overzicht van de landen die de Spelen in Moskou uiteindelijk hebben geboycot

A Albanië Antigua Argentinië	I Indonesië Iran Israël Ivoorkust	S Saoedi-Arabië Singapore Soedan Somalië Suriname Swaziland
B Bahama's Bahrein Bangladesh Barbados Belize Bermuda Bolivia Bondsrepubliek Duitsland	J Japan	T Taiwan Thailand Togo Tsjaad Tunesië Turkije
C Canada Centraal Afrikaanse Republiek Chili China	K Kaaimaneilanden Kenia	U Uruguay
E Egypte El Salvador	L Liberia Liechtenstein	V Verenigde Staten Verenigde Arabische Emiraten
F Fiji Filipijnen	M Maagdeneilanden Malawi Maleisië Marokko Mauritanië Mauritius Monaco	Z Zaire Zuid-Korea
G Gabon Gambia Ghana	N Nederlandse Antillen Niger Noorwegen	
H Haïti Honduras Hong Kong	P Papoea Nieuw- Guinea Pakistan Panama Paraguay	

Literatuurlijst

- Aerts, Remieg, De Liagre Böhl, Herman, De Rooy, Piet en Te Velde, Henk, *Land van kleine gebaren. Een politieke geschiedenis van Nederland 1780-1990* (Nijmegen/Amsterdam 1999).
- D'Agati, Philip, *The Cold War and the 1984 Olympic Games: A Soviet-American Surrogate War* (Basingstoke 2013).
- Vanden Berghe, Yvan, *De Koude Oorlog 1917-1991* (Leuven 2002).
- Biesmans, Arne, *(Niet) Deelnemen is belangrijk. Nederland en de Westerse boycot van de Olympische Zomerspelen in Moskou (1980)* (Utrecht 2006).
- De Bok, René en Van Rijn, Marius, 'Boycot? "Nee", zegt de meerderheid', *Elseviers Magazine* 5 (2 februari 1980) 14-15.
- Van den Bos, Bob, *Olé, we are the champions! Sport en internationale betrekkingen* (Den Haag 1988).
- Brinkey, Douglas, 'The Rising Stock of Jimmy Carter: The "Hands on" Legacy of Our Thirty-ninth President', *Diplomatic History*, 20, 4 (1996) 505-529.
- Caljé, Pieter en Den Hollander, Jaap, *De nieuwste geschiedenis* (Zwolle 1990).
- Couwenberg, S. W., 'Visie: Boycot Olympische Spelen', *Atlantisch Perspektief* 2 (maart-april 1980) 3-4.
- Van Diepen, Remco, "'Dutch Disease is Better for Peace". Nederland en het "kruisrakettendebat", 1979-1986', in: J. Hoffenaar en J. van der Meulen (ed.), *Confrontatie en ontspanning. Maatschappij en krijgsmacht in de Koude Oorlog, 1966-1989* (Den Haag 2004) 189-205.
- Dinan, Desmond, *Europe Recast: A History of European Union* (Basingstoke 2004).
- Gaddis, John Lewis, *the Cold War: A new history* (Penguin Books 2005).
- Gelman, Harry, *The Politburo's Management of Its America Problem* (Santa Monica 1981).
- Halliday, Fred, *The Making of the Second Cold War* (Londen 1983).
- Haverkamp, Aad, *De politieke Spelen? De dynamiek van de maatschappelijke discussies over het boycotten van de Olympische Spelen in 1939, 1956 en 1980* (Groningen 2012).
- Hellema, Duco, 'De Brezjnev-jaren. De apotheose van de sovjetmacht' in: J. Hoffenaar en J. van der Meulen (ed.), *Confrontatie en ontspanning. Maatschappij en krijgsmacht in de Koude Oorlog, 1966-1989* (Den Haag 2004) 21-37.
- Hellema, Duco, *Neutraliteit & vrijhandel. De geschiedenis van de Nederlandse buitenlandse betrekkingen*(Houten 2010).

Van den Heuvel, Martin, 'Sport, politiek en moraal ~ een andere visie', *Atlantisch Perspektief* 3 (mei-juni 1980) 6-7.

Hill, Christopher, *Olympic Politics. Athens to Atlanta* (Manchester 1996).

Hulme, Derick L. Jr., *The Political Olympics: Moscow, Afghanistan and the 1980 U.S. boycott* (Londen 1990).

Kakar, M. Hassan, *Afghanistan: The Soviet Invasion and the Afghan Response 1979-1982* (Londen 1995).

Krüger, Arnd, *The Nazi Olympics: Sport, politics and Appaeseement in the 1930's* (2003 Illinois).

Van der List, Gerry, 'Het geheim van de Telegraaf', *Elsevier* (17 oktober 2009).

Mulder, Gerard en Koedijk, Paul, *Léés die krant! Geschiedenis van het naoorlogse Parool 1945-1970* (Amsterdam 1996).

Peppard, Victor en Riordan, James, *Playing Politics: Soviet sport diplomacy to 1992* (Greenwich 1993).

Senn, Alfred E., *Power, Politics and the Olympic Games. A history of the power brokers, events, and controversies that Shaped the Games* (Leeds 1999).

Verkuil, I. D., *De grote illusie. De Nederlandse vredesbeweging na 1945* (Utrecht 1988).

Wagg, Stephen en Andrews, David L., (ed.) *East plays West. Sports and the Cold War* (Abingdon 2007).

Westad, Odd Arne, 'The Fall of Détente and the Turning Tides of History', in: Odd Arne Westad, *The Fall of Détente: Soviet-American Relations during the Carter Years* (Oslo 1997).

Wielenga, Friso, *Nederland in de twintigste eeuw* (Amersfoort 2009).

Te Winkel, Marjolein, *De verloren Spelen. Nederlandse boycot Olympische Spelen 1956* (Eindhoven 2008).

Zondergeld, Gjalt, 'PSP, Provo en Vietnam. Links protest in de jaren zestig en zeventig', in: J. Hoffenaar en J. van der Meulen (ed.), *Confrontatie en ontspanning. Maatschappij en krijgsmacht in de Koude Oorlog, 1966-1989* (Den Haag 2004) 81-99.

Bronnenlijst

Audiovisuele bronnen

Radio

De Rode Draad (VARA) 30-01-1980.

Langs de Lijn (NOS) 14-05-1980.

Sport en politiek in de Sovjetunie (NOS) 01-07-1980.

Televisie

Aktua (TROS) 24-01-1980.

Andere Tijden: Boycot Olympische Spelen Moskou (VPRO), 20-03- 2008.

Hier en nu (NCRV) 11-04-1980.

Sportpanorama (AVRO) 13-05-1980.

The games must go on - must the games go on? (AVRO) 27-09-1979.

Parlementaire documenten

Brief van de Minister van Buitenlandse Zaken en de Staatsecretaris van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk, ‘Nederlands beleid in reactie op de Sovjet-inval in Afghanistan en schending mensenrechten in en door de USSR’, 28 januari 1980.

Handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal: ‘Behandeling van de brief van de Minister van Buitenlandse Zaken en de Staatsecretaris van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, over het Nederlandse beleid in reactie op de Sovjet-inval in Afghanistan en schending van de mensenrechten in en door de USSR’, 30 januari 1980, 2584-2601.

Handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal: ‘Behandeling van de brief van de Minister van Buitenlandse Zaken en de Staatsecretaris van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, over het Nederlandse beleid in reactie op de Sovjet-inval in Afghanistan en schending van de mensenrechten in en door de USSR’, 31 januari 1980, 2607-2628.

Handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal: ‘Behandeling van de brief van de Minister van Buitenlandse Zaken en de Staatsecretaris van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk over het onderwerp “boycot Olympische Zomerspelen Moskou 1980”’, 14 mei 1980, 4731-4744.

Brief van de minister-president, minister van Algemene Zaken en van de ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie, 'Defensienota 1984', 1 juni 1984.

Websites

Centraal Bureau voor Statistiek, 'Bevolking; kerncijfers' (versie 13 oktober 2013)
<http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=37296ned&D1=a&D2=0,10,20,30,35,40,50,60,62-63&HDR=G1&STB=T&VW=T> (7 juni 2014).

Het geheugen van Nederland, 'Wie zwijgt mag meepraten in de USSR',
<http://www.geheugenvannederland.nl/?nl/items/previous:next/&p=1&i=5&o=0&st=wie+zwijgt+mag&sc=%28cql.serverChoice+all+wie++AND+zwijgt++AND+mag%29&t=7> (22 juni 2014).

NOS, 'WK 1974: het trauma van Oranje' (versie 3 juni 2014)
<http://nos.nl/wk2014/artikel/656109-wk-1974-het-trauma-van-oranje.html> (20 juni 2014).

De parlementaire documenten zijn geraadpleegd via 'Staten-Generaal Digitaal' (www.statengeneraaldigitaal.nl).

De gedigitaliseerde krantenartikelen zijn geraadpleegd via 'Delpher' (www.delpher.nl).

Krantenartikelen

Algemeen Dagblad

Auteur onbekend, 'Moskou', *Algemeen Dagblad*, 23-05-1980.

Auteur onbekend, 'Spelen', *Algemeen Dagblad*, 24-05-1980.

De Telegraaf

Auteur onbekend, 'Dit kan niet', *De Telegraaf*, 05-10-1979.

Auteur onbekend, 'Topsporters contra NOC', *De Telegraaf*, 05-10-1979.

Auteur onbekend, 'NOC houdt been stijf', *De Telegraaf*, 06-10-1979.

Auteur onbekend, 'Willes de Vries: "Onaanvaardbaar"', *De Telegraaf*, 06-10-1979.

Auteur onbekend, 'Van Agt: Boycot Olympische Spelen geen overheidstaak', *De Telegraaf*, 04-01-1980.

Auteur onbekend, 'Boycot Spelen', *De Telegraaf*, 07-01-1980.

Auteur onbekend, 'Regering wil geen financiële bemoeienis met Spelen in Moskou', *De Telegraaf*, 12-01-1980.

Auteur onbekend, 'Uit exclusieve Telesport-enquête blijkt: Geen boycot Moskou', *De*

Telegraaf, 12-01-1980.

Auteur onbekend, 'Idenburg voor boycot', *De Telegraaf*, 19-05-1980.

Auteur onbekend, 'Oranje kleurloos op Ol. Spelen', *De Telegraaf*, 20-05-1980.

Sheldon, Walter A., 'Teleurstelling', *De Telegraaf*, 05-06-1980.

De Volkskrant

Freek de Jonge, 'Vuile handen aan de troon', *De Volkskrant*, 12 februari 2001.

De Waarheid

Auteur onbekend, 'Nederlandse volk tegen', *De Waarheid*, 22-01-1980.

Het Vrije Volk

Wigbold, Herman, 'Kruiperigheid', *Het Vrije Volk*, 04-10-1979.

Auteur onbekend, 'Litjens: "NOC-eis beneden alle peil"', *Het Vrije Volk*, 05-10-1979.

Auteur onbekend, 'NOC stapt af van Moskou-verklaring', *Het Vrije Volk*, 11-10-1979.

Auteur onbekend, 'Van Agt over Olympische Spelen: "Ik zou niet in Moskou willen fietsen"', *Het Vrije Volk*, 12-01-1980.

Bijl, Paul, 'Olympische boycot? Waarom altijd de sport...?', *Het Vrije Volk*, 08-03-1980.

Leeuwarder Courant

Jacob Noordmans, 'Olympia-Boycot?', *Leeuwarder Courant*, 07-01-1980.

Auteur onbekend, 'Boycot van de Olympische Spelen uiterst middel zegt PvdA'ers Van Thijn', *Leeuwarder Courant*, 07-01-1980.

Auteur onbekend, 'Kamermeerderheid: geen eenzijdige Nederlandse actie tegen Sowjets', *Leeuwarder Courant*, 11-01-1980.

Auteur onbekend, 'Boycot Spelen zou NOS 8 ton kosten', *Leeuwarder Courant*, 26-01-1980.

Jacob Noordmans, 'Olympia is dood', *Leeuwarder Courant*, 28-01-1980.

Auteur onbekend, 'Oud-Olympiërs Herman Rouwée en Abe Lenstra: Spelen moeten doorgaan', *Leeuwarder Courant*, 01-02-1980.

Jacob Noordmans, 'Wie bevrijdt de sport', *Leeuwarder Courant*, 01-02-1980.

Auteur onbekend, 'Forumdiscussie Ubbo over sport en politiek. "Niet teveel varen in kielzog van Carter"', *Leeuwarder Courant*, 23-04-1980.

Auteur onbekend, 'AVRO-boycot Spelen Moskou', *Leeuwarder Courant*, 22-05-1980.

Auteur onbekend, 'AVRO-directeur: Geen sprake van een boycot', *Leeuwarder Courant*, 23-05-1980.

Limburgsch Dagblad

Auteur onbekend, 'Ad Wijnands: "Ik interesseer me niet voor politiek"', *Limburgsch Dagblad*, 05-10-1979.

Auteur onbekend, 'Eindelijk turngoud voor Sovjet-Unie', *Limburgsch Dagblad*, 07-12-1979.

Struver, Jan, 'Olympische Spelen', *Limburgsch Dagblad*, 09-04-1980.

Nederlands Dagblad

Van Hijum, A., 'De naïviteit van het NOC', *Nederlands Dagblad*, 05-10-1979.

Auteur onbekend, 'Beslissing NOC is nederlaag voor de rechten van de mens', *Nederlands Dagblad*, 21-05-1980.

Auteur onbekend, 'AVRO boycot Olympische Spelen in Moskou', *Nederlands Dagblad*, 23-05-1980.

Nieuwsblad van het Noorden

Vaders, Gers, 'Het N.O.C. en de collaboratie', *Nieuwsblad van het Noorden*, 05-10-1979.

Auteur onbekend, 'Erica Verkerk-terpstra over NOC-maatregel: "Topsporters moeten kunnen praten"', *Nieuwsblad van het Noorden*, 06-10-1979.

Dijk, J. jr., 'Sport maakt kennelijk stompzinnig', *Nieuwsblad van het Noorden*, 02-02-1980.

Auteur onbekend, 'Helpt Nederlanders voor deelname OS', *Nieuwsblad van het Noorden*, 20-05-1980.

Auteur onbekend, 'Toch naar Moskou', *Nieuwsblad van het Noorden*, 20-05-1980.

Auteur onbekend, 'AVRO boycot Spelen Moskou', *Nieuwsblad van het Noorden*, 22-05-1980.

Auteur onbekend, 'Nederlandse ambassadeur niet in Moskou tijdens de Spelen', *Nieuwsblad van het Noorden*, 07-07-1980.

Auteur onbekend, 'Duitse tv-film "in de zomer van 1936": hakenkruizen en Olympische Spelen', *Nieuwsblad van het Noorden*, 16-07-1980.

NRC Handelsblad

Jan Vis, 'Naar Moskou of niet', *NRC Handelsblad*, 17-05-1980.